SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK VI. ČÍSLO 3.

Belo Letz:

O PRONOMINÁLNOM SKLOŇOVANÍ ZÁMEN SLOVENSKÝCH.

Známe rozdelenie skloňovania na menné (nominálne), zámenné (pronominálne) a na složené, čo vzniklo kombináciou prvých dvoch druhov, platí pochopiteľne i pre deklinačný systém spisovnej slovenčiny. Lenže hoci na príklad menná deklinácia zahrnovala ohýbanie substantív, adjektív, mnohých čísloviek a particípií, neostal tento stav nenarušený. Vývin odklonil sa od neho a privodil aj dosť radikálne odchýlky, a to, rozumie sa, nielen v skloňovaní nominálnom, ale aj pri ostatných druhoch. Tieto zmeny dotýkajú sa ich funkcie a znamenajú jednak jej oslabenie alebo jej zosilnenie v porovnaní so staroslovienčinou.

Tak badať veľké zmenšenie obsahu menného skloňovania a rovnako, ale iba čiastočne pri flexii zámennej, pokým zasa vývin ukazuje zväčšenie deklinácie složenej, a to naisto s tendenciou, že jej funkcionálna zaťaženosť bude sa ešte zveľaďovať, aj keď sa počíta s ustálenosťou našej literárnej reči. Ale aby sa neostalo pri všeobecnosti. Na škodu menného skloňovania prenikly k substantívam složené pádové prípony adjektívne (na príklad v genitíve, v datíve a v lokáli *panej*), čo sa už vonkoncom uznávajú za spisovné, a vidno ich aj pri vzore „kráľovná". Oveľa väčšie zmeny skrsly v skloňovaní prídavných mien, kde složené tvary priamo vytisly menné, a tak, ako vieme, máme okrem so pár archaizmov (*dlžen, rád* ap.) iba složenú deklináciu adjektív akostných (*pekný, boží*); pravda, prisvojacie prídavné mená sú miešaného skloňovania, a to s príponami mennými (na príklad nominatív singuláru *otcov, -a, -o*, akuzatív singuláru feminína *otcovu* ap.) složenými (na príklad inštrumentál singuláru maskulín a neutier *otcovým*; genitív a lokál plurálu *otcových* ap.) a napokon zámennými (na príklad genitív singuláru *otcovho*, datív *otcovmu*), ale sa nekryjú so živou

rečou, čo má složené podoby aj tam, kde ich konzervatívnosť spisovnej reči ešte nepripúšťa (na príklad *Janove svedomie, Janového otca* ap.).

Všetky tieto, pravda, iba náznakove preukázané odchodnosti majú hlavne podporný smysel pre tvrdenie, že nie je na podiv, keď medzi skloňovaním zámenným a medzi deklináciou zámen samých zisťuje sa inakší rozdiel ako v staroslovienčine. Vyplýva podobne ako pri mennom druhu zo zoslabenia a spolu potom zo zmenšenia funkcionálneho obsahu, lebo na jeho škodu prenikaly zasa koncovky složené.

Obyčajne ohýbanie týchto čiastok reči, čo zastupujú jednak substantíva (*ja, ty, my, vy, kto, čo*), jednak podstatné aj prídavné mená (*ten, tá, to*) a napokon adjektíva (*môj, tvoj, náš, váš*) rozdeľuje sa so zreteľom na patričnosť a na prehľadnosť podľa druhov zámen (osobné, zvratné, prisvojovacie, ukazovacie, atď.). No s historického hľadiska treba dbať pri nich na zakončenie (veď na príklad v skloňovaní substantív má toto doznievanie i teraz veľkú úlohu), a tak rozoznávať skloňovanie tvrdé (*ten, tá, to*) a mäkké (*môj, moja, moje*), a ďalej hodno si povšimnúť, ako do jednotlivých druhov zámen vnikaly prípony složené, takže vlastne v terajšej reči našej už ani nieto vzorov čiro zámenných, ale s tohto teoretického kritéria sú iba miešané a složené. Keďže osobné zámená majú osobitnú deklináciu [okrem 3. osoby (*on*), gen. *jeho*], neprichodí sa tu nimi zaoberať.

No vraj v množnom čísle javia niektoré ich pády koncovky pronominálne; táto okolnosť je spolu i dôkaz, že tu ide o prechod k skloňovaniu zámennému. (Vondrák II, str. 70.) Hlavný rozdiel medzi uvedenými druhmi skloňovania je pochopiteľne v odchodných príponách pádových. Je väčší, ak porovnávame ohýbanie zámenné a menné, ale zas menší, keď postavíme proti sebe spôsob pronominálny a složený. Druhá časť tohto poznatku je celkom pochopiteľná, lebo veď složené skloňovanie vyznieva v druhej polovičke svojej koncovky vlastne na prípony zámenné (*dobrého* < *dobrajego, dobrému* < *dobrujemu* ap.).

Táto veľká odchodnosť je proti substantívam v zámennom skloňovaní v týchto pádoch: v genitíve singuláru maskulín a neutier *-go*: *to-go, je-go* (proti *-a*: *chlapa, města*), pri neutrách je *i-so* (*če-so*); v datíve singuláru maskulín a neutier *-mu*: *to-mu, je-mu* (proti *-u*: *chlapu, městu*); v lokáli singuláru maskulín a neutier *-mь*: *to-mь, je-mь* (proti *-ě*: *chlapě, městě*); v genitíve plurálu *-chъ*:

tě-chъ, ji-chъ, a to bez rodového rozdielu, práve ako i v datíve, v lokáli a v inštrumentáli množného čísla (proti *chlapъ, městъ*). (Porovnaj Leskien, Grammatik der altbulgarischen Sprache, 2—3 vyd., str. 131 a n.) V starej slovienčine zámenné skloňovanie uvádza sa ako *o-* a *a*-kmeňové so vzorom *tъ, ta, to* a *jo-* a *ja*-kmeňové s paradigmami: *(onъ), mojь, (ona), moja* a *(ono), moje.* V tejto odchylnosti treba hľadať okrem prehlasovania *-o* (*togo-jego*) i rozdielnosť kmeňovej hlásky (**-oi-*), čo po palatálke vyvinula sa na *-i* (genitív plurálu *jichъ, mojichъ*; datív plurálu *jimъ, mojimъ* ap.), pokým v tvrdom vzore je *-ě-* (genitív plurálu *těchъ*, datív plurálu *těmъ* ap.).

Podľa *o*-kmeňového vzoru (*tъ, ta, to*) skloňovaly sa: *ovъ* (= tento), *onъ, takъ, kъto, kakъ, někъto, nikъto, kъžьdo, samъ*; číslovky: *jedinъ, jedьnъ, dъva, dъvě*; korelatíva: *kolikъ, selikъ, tolikъ, jelikъ*; ďalej *mъnogъ, drugъ* ap.

Podľa *jo*-kmeňového vzoru (*mojь, moja, moje*) skloňovaly sa: *kyjь, čьto, sь, vьsь, dъvojь;* adjektívum *tuždь* alebo *štuždь* (= cudzí), ale malo i menné tvary.

Ak sa tento staroslovienský stav zámenného skloňovania porovná so spisovnou slovenčinou a skúma jeho redukcia, jednotlivé druhy pronominálne dávajú tento obraz:

1. *Zámeno tretej osoby on, -a, -o.*

Proti bezrodovosti a proti zvláštnemu skloňovaniu zámen osobných vyznačuje sa zámeno 3. osoby nielen tým, že je rodové, ale spolu v starej slovienčine aj zámenným skloňovaním. Tieto okolnosti nie sú nijako čudné, keď si uvedomíme konštatovanie mnohých gramatík, že vlastne toto zámeno nie je pôvodom osobné, ale ukazovacie; i tvorí ho v nominatíve *o*-kmeňové *on, -a, -o* a v nepriamych pádoch príslušné podoby *jo*-kmeňového zámena *jь, ja, je.*

V mužskom a v strednom rode všetky odchýlky v jeho terajšom skloňovaní neznamenajú odklon od zámennosti, lebo vyplývajú z inakších príčin; okrem toho nezasahujú pádové prípony, ale kmeň zámena samého. Pravda, tieto zmeny, čo sa prejavujú najmä v kratších podobách tohto zámena za bezdôraznosti, nevylučujú ako na príklad pri *môj* širšie tvary, užívané pri dôraze a po predložkách, ale narušily aj tak silno zámenný kmeň, že so synchronického hľadiska zostala z pádovej formy niekedy iba prípona (*jeho* > *ǰ'ho* > *ho*). Naozaj odlišné jeho tvary sú na príklad: v singulári akuzatívu neutra, kde pôvodne genitívne a neskoršie

i akuzatívne *ho* mužského rodu nahradilo staršie *je*; v množnom nominatíve stredného rodu analogické *ony* ženského rodu za *ona* a napokon jednotný lokál *predložka + ňom* miesto *jemъ*, ktorý tvar vznikol pravdepodobne podľa *predložka + tom* (*tomъ*), hoci dopustiť možno, že vplyv lokálneho *-om* adjektívneho skloňovania mohol toto preniknutie iba podporiť.

Okrem zmien iného charakteru (ako na pr. gen. pl. *ich* m. *je*) složené skloňovanie porušilo pádový systém tohto pronominálneho vzoru v genitíve, v datíve a v lokáli singuláru ženského rodu novotvarom *jej* podľa *tej* a podľa *dobrej*. (Porov. Trávníček, Historická mluvnice československá, str. 362.)

2. *Zámená prisvojovacie.*

Ako je známe, aj prisvojovacie zámená majú jednak širšie čiže pôvodné tvary v singulári genitíve a datíve maskulína a neutra: *tvojeho, svojeho, našeho*; *tvojemu, svojemu, vašemu* ap., ktoré sa, pravda, v niektorých gramatikách ešte uvádzajú, ale v spisovnom jazyku (okrem reči básnickej) neužívajú, a jednak kratšie podoby v tých istých pádoch: *tvojho, nášho, vášho*; *tvojmu, svojmu, nášmu* ap.

V mužskom a strednom rode tieto pozmenené podoby neodchyľujú sa od pôvodnej paradigmy v pádovej prípone, a tak neznačia porušenie druhu skloňovania. Vznikly alebo kontrakciou, alebo sa utvorily mechanickým pridávaním *-ho, -mu* k nominatívu (Stanislav, Liptovské nárečia, str. 325) a sú známe aj inde. Ako pri zámene *on* na smiešané skloňovanie zdanlivo ukazuje zasa lokál singuláru maskulína a neutra *mojom* (stslov. *mojemъ*). Jeho osvetlenie je to isté, ako pri lokáli *o ňom*. Rovnako analogický je zas v množnom nominatíve a akuzatíve neutra tvar *moje*, ktorý vznikol podľa ženského rodu za pôvodné *moja*, čím sa tieto pády vyrovnaly vo všetkých rodoch okrem životného maskulína.

V ženskom rode za najprenikavejšiu zmenu načim podobne ako pri zámene 3. osoby pokladať složené podoby v jednotnom gen. dat. a v lokáli: *mojej, našej* ap.

3. *Ukazovacie zámená.*

Proti doterajším druhom *jo*-kmeňovým hlavné a takmer jediné ukazovacie zámeno *o*-kmeňové je *ten, tá, to*. Preto hlavné, lebo všetky ostatné demonstratíva sú vlastne iba složky, ktoré sú alebo zdvojením tohto zámena, alebo jeho spojením s obyčajne nesklonnými časticami. Tvrdenie, že je takmer jediné, nie je tiež nevhodné, keď sa uváži, že *onen, ona, ono* užíva sa zriedka, aj to iba

ako archaizmus mužského rodu, a ďalej preto, že v *sám, sama, samo* ukazovacie značenie už ani nebadať. Pravda, v staršej reči bolo i ukazovacie zámeno mäkkého vzoru *sь*, ale už v starej češtine je defektívne jeho skloňovanie, až nakoniec zaniklo; jeho zvyšok vidno iba v slove *dnes* (*dьnь-sь* = deň tento).

Čo sa dotýka flexie tohto vzoru, vcelku je dôkazom, ako silno pozmenil vývin jej pronominálnosť. Jej miešanosť s podobami složenými je nepochybne väčšia ako pri *on* (*jeho*) a pri *môj*, lebo pokým ich skloňovanie zasiahly určité pádové prípony iba v ženskom singulári (genitív, datív a lokál *jej* a *mojej*), prenikly k tomuto zámenu aj v ostatných rodoch, a nielen v jednotnom čísle, ale ešte väčšmi aj v pluráli. Takto pôvodný druh skloňovania predstavuje v spisovnej slovenčine zreteľnú menšinu. Nie je tak v češtine. Tam podľa Trávníčka (uv. m. str. 356) ešte okolo r. 1300 boly obyčajne tvary vonkoncom pôvodné a: „Nová spis. češ. má veskrze tvary staré, hláskově arciť změněné."

V jednotlivostiach je výsledok tvarového vývinu a skloňovania tohto zámena podľa rodu a podľa pádov zhruba tento:

Pôvodný tvar mužského nominatívu a akuzatívu zámena *ten* bol iba *tъ* a k nemu pridala sa zosilňovacia častica (prívesok) *-nъ* (*tъnъ* > *ten*), ktorej, pravda, v nepriamych pádoch niet. Tak isto *onen*, pôv. *onъ* + *nъ* (*onъnъ* > *onen*).

Zámenné skloňovanie sa zachovalo: v nominatíve a v neživotnom akuzatíve mužského rodu a v nominatíve neutra: *ten, to*, v genitíve, v datíve a v lokáli jednotného čísla mužského a stredného rodu: *toho, tomu, o tom.*

Prípony složeného skloňovania sú: v inštrumentáli singuláru mužského a stredného rodu: *tým* (*těmь*); v celom jednotnom čísle ženského rodu okrem inštrumentálu, ktorý tak isto ťažko osvetliť ako aj v iných kategoriách, teda *tou* (*tojǫ*): v nominatíve *tá* (*ta*), v genitíve *tej* (**toję*), v datíve *tej* (*toji*), v akuzatíve *tú* (*tǫ*), v lokáli *tej* (*toji*); v celom množnom čísle všetkých rodov: nominatív *tí, tie* (*ti, ty, ta*), pričom dneskajšie *tie* neutier je analogické zo ženského rodu; genitív a lokál *tých* (*těchъ*), datív *tým* (*těmъ*); akuzatív *tie* [ako nominatív a inštr. *tými* (*těmi*)]. Akuzatív životných maskulín *tých* je genitív vo funkcii tohto pádu.

Z nepravidelností tohto vzoru osobitne sa uvádza nečakaný spisovný tvar nominatívu a akuzatívu množného čísla *tie* (z * *tyję*) miesto podoby *té*, živej v niektorých nárečiach turčianskych, ale v Liptove jej niet (Stanislav, uv. m. str. 315). Ide tu vari o analo-

giu podľa stredoslovenských podôb prídavných mien, na pr. *starie a dobrie ženy*, a tak i *tie starie a dobrie ženy*. Pokusy (na pr. Czamblov) zaviesť jediné ústrojné *té* sa neujaly, a je teda v spisovnej reči vždy len *tie*.

Zámeno *sám, sama samo* je v dneskajšej reči obyčajne nesklonné v nepriamych pádoch; zachovalo si v jednotnom a v množnom nominatíve zámenné tvary: *sám, sama, samo, sami, samy*. No ak sa skloňuje, prípony jeho nepriamych pádov sú podľa složeného skloňovania, na pr.: Daj to jemu samému. Skúmaj seba samého (lepšie: sám seba). V spisovnom jazyku *on, onen, ona, ono* má flexiu tú istú ako *ten* (pravda, v množnom nominatíve a akuzatíve *oné*), no v živej reči uplatňujú sa pri ňom složené podoby aj v jednotnom genitíve a datíve, a tak počuť *onéhо, onému, onieho, oniemu*, alebo ako *teho, temu* i *oneho, onemu* analogiou podľa *jeho, jemu*.

4. *Zámená vzťažné.*

Ešte skôr ako pri demonstratívach ide tu vlastne iba o jedno zámeno: *ktorý, -á, -é*, lebo ako sa všeobecne uznáva, pre terajší jazyk nemožno už nijako počítať so zámenom *jenž*, ktoré sa skloňovalo pochopiteľne podľa *on* (*jeho*), keďže z neho vzniklo.

Zámeno *ktorý*, čo býva spolu i opytovacie, malo kedysi naisto nesložené skloňovanie s nominatívom *koterъ, kotorъ*, no teraz nielen v slovenčine, ale i v češtine, ba vo všetkých slovanských jazykoch ohýba sa podľa *kotorъ-jь*; genitív *ktorého* (*kotorajego*), datív *ktorému* (*kotorujemu*) ap. Z istej gemerskej dediny Bouteljom uvedené doklady: genitív *kotroho*, datív *kotromu*, lokál *kotrom* pokladá Trávníček (uv. m. str. 360) za novotvary podľa opytovacieho zámena *koho, komu, kom*.

5. *Zámená opytovacie.*

Tvar *kto* (< *kъto*) skladá sa z pôvodného zámena *kъ* a zo zosilňovacej častice *to*. (Porov. *tъ* + *nъ* > *ten*; *ten* + *to* > *tento*.) Skloňuje sa (od kmeňa *ko-*) podľa *o*-kmeňového vzoru *ten* a inštrumentál má teda práve taký analogický podľa složeného skloňovania: *s kým* (*cěmь*). Keďže zámenom *kto* pýtame sa na osoby, nemá osobitného tvaru pre akuzatív, a nahradzuje ho genitív *koho*.

Zámeno *čo* (nom. ak. *čьto* < *čь* + *to*) je, ako uvádzajú gramatiky, vlastne bývalý genitív *čьso*, kde po strate jerovej hlásky *čso* zjednodušilo sa prispôsobením na *čo*. Predpokladá sa, že tento genitív prešiel najskôr do akuzatívu a potom i do nomi-

natívu, keďže tieto dva pády sú nerovnaké pri neživotných menách každého vzoru.

Ináč skloňovanie *čo* je charakteristické, lebo hoci sme sa stretli aj pri iných *jo*-kmeňových zámenách s tvarmi *o*-kmeňovými (na pr. lokál singuláru *o ňom, o mojom*), tieto prípady boly osihotené, pokým nepriame pády zámena *čo* skloňujú sa okrem inštrumentálu *čím* (*čimъ*) podľa *kto* a majú teda proti očakávaniu *-o*: genitív *čoho* (č. *čeho*), datív *čomu* (stslov. a č. *čemu*), lokál *čom* (stslov. *čemъ*, č. *čem*). Z ostatných opytovacích zámen tohto druhu treba uviesť: *aký, -á, -é* (*jakъ*, ba i *kakъ*) s ohýbaním čiro složeným; *čí, čia, čie* (*čьjь, čьja, čьje*), kde pôvodná pronominálnosť podľa vzoru *môj* narušila sa kontrakciou, a teraz sú tvary ako pri vzore *boží, -ia, -ie* a napokon *ký, ká, ké* (*kyjь, kaja, koje*), adjektívne zámeno, ktoré sa užíva obyčajne najmä v mužskom rode. Pôvodne *ký* malo, pravda, pronominálne skloňovanie (na príklad genitív *kojego*, dat. *kojemu* ap.), ale podobne ako pri *čí, čia, čie* sťahovaním vyvinuly sa složené tvary. Toto zámeno prichodí v našej spisovnej reči za silno emociálnej otázky, a teda iba zriedka v zmeravelých tvaroch, ako sú na pr. *ký, kýho, ká* (dokonca v živej reči aj *kieho, kie* ap.).

6. *Zámená neurčité.*

Sú väčšinou složeniny z opytovacích zámen a z predpôn, z prípon alebo z príveskov rozličnej povahy, a keďže sa skloňujú iba v zámennej časti, neposkytujú nové poznatky. No jednako možno sem počítať zámeno *všetok, -a, -o* (*vьsь, vьsa, vьša, vьse*), ktoré synchronické gramatiky zaraďujú aj k číslovkám neurčitým. Ak sa vezme za jeho základ praslovanské *vьchъ*, pozmenené vývinom prešlo k *jo*-kmeňovému skloňovaniu, ktoré zachováva i čeština.

V spisovnej slovenčine toto zámeno nebýva bez prívesku *-tok*; v nej sa skloňuje a má miešané skloňovanie s veľkou prevahou foriem složeného skloňovania. Iba jednotný a množný nominatív: *všetok, -a, -o, všetci, všetky;* akuzatív singuláru všetkých rodov: *všetok, všetku* a akuzatív plurálu okrem životného maskulína: *všetky* (ale *všetkých ľudí*) zachovaly si nesložené prípony. Ostatné pády majú flexiu podľa vzoru *dobrý*.

*

Stav staroslovienskych dokladov ukazuje, že skloňovanie pronominálne neomedzovalo sa iba na zámená terajšieho spisovného jazyka. Patrily k nemu korelatíva a numeráliá, z ktorých na príklad číslovka *jeden* ešte aj dnes býva predmetom úvah, hoci jej

flexia sa už ustálila, kde len možno, podľa skloňovania složeného (genitív a datív singuláru *jedného, jednému* proti *jednoho, jednomu* ap.).

No ak sa i neodbočí od zámen, jednako tento prehľad vcelku je naisto dôkazom, že pronominálne ohýbanie ako i menné v dejinách skloňovania nemálo podliehalo silnému vplyvu druhu složeného. Keďže tento proces podľa príznakov ešte nezmeravel, veru aj pri všetkej konzervatívnosti spisovnej reči treba usúdiť, že najmä naše zámenné skloňovanie ustúpi ešte v istých prípadoch pred touto životnosťou.

Stanislav Petřík:

SPÔSOBY STREDOSLOVENSKÉHO ZDÔRAZŇOVANIA PRÍZVUKOM.

(Dokončenie.)

Poznámky a príklady k prízvukovaniu tretej slabiky od konca v slovách aspoň päťslabičných.

Pozoruhodné je, že som toto prízvukovanie počul dosiaľ len u osôb dospelých, u detí nikdy: možno, že sa tu uplatňuje snaha prílišnú pestrosť v prízvukovaní zjednodušiť v prospech prízvuku penultimového. Zato som prízvukovanie tretej slabiky od konca počul na celom strednom Slovensku (ba aj na východe a západe); na pr. v Banskej Bystrici (od mužského, s ktorým som sa rozprával niekoľko hodín): ...*potom iďe štreka serpentínami*... I v Banskej Štiavnici: *Pani Zacharidesová* atď. atď. — Teraz uvedieme niekoľko dokladov z nárečia kubínskeho: *Pán doktor ňepočúvajťe* (Kubín). — *Celụo som to poprekrúcala* (ib.). — *Ňigdi som to ňeodberala* (ib.). — *Iďem sa skovať abi ňènadávali* (ib.). — *Tuto abi ma neopálilo* (slnko, ib.). — *Šecko som už pòpošívala* (ib.) — (*Lúka*) *zostaňe ňèpokosená* (ib.). — *Lepšie kúski pòviberali* (ib.). — *To do toho ňèzarátali* (ib.) — *Abi mi to ňeroskradnuli* (ib.) — *Na Lehockiého sa pítaụ* (výraz predložkový je tu päťslabičný, mužský z okolia Kubína). — *Ňevịem, ňèpočúvala som* (Kubín). — *To je nà zaváraňja* (ib.). — *Aha ako sä na to nàlakomila* (ib.). — *Ja som sa uš pririchtovala* (ib.). — A: *Pán doktor ňerozumejú*, B: *Čo bi ňèrozumeli* (ib.). — A: *Doma sa paňi ižiňịérová*? (opytovacie stúpnutie melodie na slabike *vá*), B: *Gdo*? A: *Paňi ižiňịérová* (A je že-

nička z Vyšného Kubína). — *Po celej zemi poprerívala* (Kubín). — *Pán inžeňiér nás fotografoval* (Kubín). — *Ďňez zajtrá zomreme aňi sä ňèzasmejeme* (ib.). — *Fšag ja som to tak skombinovala* (ib.). — *Takto sä ňèdostaňete k nám* (ib.). — (*Loďe*) *aňi g brehu ňèpristúpili* (za malej vody, Veličná). — *Abi ste ňèomeškali* (ib.). — *Ale zme hej poprikladali!* (kubínsky kočiš, ako nabili nepokojnú kobylu). — *Akí si ňepodarení* (kubínska matka dieťaťu). — *Šecko som pòzoďievala* (Kubín). — *Doňiésla som aj paňi Lebeďejovej* (ženička z Vyšného Kubína). — *Taki ňevichovaní* (kubínsky kočiš sa jeduje na deti). — *To sa mu ňepodarilo* (ib.). — Kubínsky chlapec, študent vypráva druhému o škole: *On* (profesor) *sa ma píta: Čo je zemetraseňje.* — *Aňi sòm váz ňèpočúvala* (ib.). — *To už ňèdošikujem* (robotník z okolia Kubína). — *Aňi ňèuveríte* (Veličná). — *Kebi ste boli múdri, boli bi ste ho aj dva razi upotrebili* (Kubín). — *Já hu* (*kosu*) *ňèpotrebujem* (sedliak z okolia Veličnej na veličianskom jarmoku). — *Ničˇ ňèpokúpili* (dievča z Lúčok pri Mikuláši sa mi ponosuje, že nepredala kúpeľným hosťom nič zo svojich čučoriedok).

Tento spôsob prízvukovania nachodíme aj na území žilinskom, na pr. *To ňepotrebujem, V Berlíňe som fotografoval* ap., tak isto aj v Trnave: *U nás sa fšecko diferencuje* atď. Ale na rozdiel od nárečia kubínskeho prízvuk na tretej od konca zpravidla nie je silnejší ako prízvuk na prvej slabike, často je slabší. Prevahu nadobúda nad prízvukom na prvej slabike na území žilinskom vtedy, keď chceme slovo silno zdôrazniť, teda v takom prípade, kde by u slov menejslabičných bol prízvuk na penultime. Na území žilinskom má, pravda, prízvukovanie penultimy (v slovách aspoň päťslabičných na tretej od konca) platnosť oveľa špeciálnejšiu ako na území stredoslovenskom. Ale nie vždy je v nárečiach stredoslovenských prízvuk v slovách aspoň päťslabičných na tretej od konca, veľmi často, ba vo väčšine prípadov je na prvej alebo na predostatnej: *Kebi bolo ňèpopršälo, boli bi zme išli kosiť* (Veličná). — *Paňi iňdžeňiérová!* (Kubín). — *Zle to oklasifikovali* (ib.). — *Seno uš pozakladali* (Veličná). — *Abi som ňežalovala* (Kubín). — *Aňi to ňevisipali* (Veličná). — Zdá sa, že v slovách zložených, ako *zemetrasenie*, a v slovesách, zložených aspoň s dvoma predponami, prispieva k prízvukovaniu tretej slabiky od konca analytické chápanie kompozít. Nozuvedených dokladov je jasné, že analytické chápanie kompozít nie je jedinou príčinou tohto prízvukovania, lebo s prízvukovaním tretej stretáme sa, hoci zriedkavejšie, aj u slov

nesložených, a naopak, niekedy nie je toto prízvukovanie ani u slov složených. — Celkom výnimočne počuť — zatiaľ mám doklady len dva, a to oba pre slovesá, složené s dvoma predponami — prízvukovanie štvrtej slabiky od konca: *Šeci ižiňéri pòvipadúvali* (robotník z okolia Kubína), v druhom prípade mi súvislosť unikla, takže mám zaznamenané len slovo samé: *...ňènatrafovala* (Kubín). Tieto prípady by svedčily o tom, že tu ide o zásadu prízvukovať kmeň slovesa složeného.

Poznámky a doklady k prízvukovaniu prvej slabiky.

Prvá slabika má prízvuk v dvoch prípadoch, predovšetkým, keď slovo nie je nijako zdôraznené. Je to na pr. vtedy, keď sa slovo opakuje: *Potom som sa vidala a keť som bola vidatá...* (Kubín). — *Obanuješ, za chvíľku òbanuješ* (Kubín). — A: *Tá najstaršá už je vidatá, pravda*, B: *Hej, tá nàjstaršá* (Kubín). — *Treba olejom natreť, naliať òleja* (Kubín). — *Spravíš ďeväť obráskou, riadnich ďeväť òbráskou* (chlapec z Kubína vykladá druhému, ako sa fotografuje). — *Potom sa to rozďelí... potom sa to rozďelí* (t. i.). — Dosť pozoruhodný je tento prípad: *Počúvaj, počúvaj, pòčúvaj* (kubínsky chlapec chce druhému niečo vyložiť, ale ten sa rozpráva s inými, preto prvý užije prvý raz silný prízvuk na penultime, ale nakoľko oslovený hneď obracia pozornosť na oslovujúceho, slabne prízvuk na penultime a napokon sa mení na prízvuk na prvej slabike). — *Jak sä vijäsňilo... jak sä vìjäsňuje* (Veličná). — *Ja to ťjéž ukážem... daj Ševočka, ja to ùkážem* (chlapec z Kubína chce ukázať obratný kúsok loptou). — *Bolo to akyosi prebityo, akyosi prèbityo to bolo* (robotník z Kubína prezerá drevenú dosku). — Zaujímavý bol aj tento prípad: *Surovosť, surovosť, sùrovosť* (chlapec pri futbale: prvý raz malo slovo silný, hnevlivý prízvuk na prvej slabike a na všetkých slabikách rovný vysoký tón — rovný tón tu svedčí o tom, že výraz bol vyslovený v zápale futbalového zápasu, keď niet času na zdržovanie, druhý raz bol prízvuk na predostatnej, lebo hnev už sa vybil, tretí raz bol už len slabý prízvuk na prvej slabike; Kubín). — Tak si vysvetlíme, že Trávníček počul prvý raz *ſ kuchiňi*, ale druhý raz, keď sa opýtal, ako sa to volá, *Kùchiňa sa to volá* s prízvukom na prvej slabike (porov. J. Stanislav, Liptov. nárečia 92 a n.).

Ďalej býva prízvuk na prvej slabike vtedy, keď druhý raz užijeme výraz rovnakého alebo podobného významu alebo podobného tvaru: *Ňemisli že je veľkí hráč, že je Plàničko* (*veľkýj hráč* a

Plánička sú synonymá, Kubín). — *Ako odišieu uš som ho miseu volať... uš som ho miseu zàvolať* (Kubín). — *To šklbe, ròspaľuje* (totiž otvorená rana, Kubín). — *Boų na Horňákoch, v Bàbíňe* (Veličná). — *Nevieem koľko percient platí hospodárovi, chàtárovi* (t. j. správcovi turistickej chaty, Kubín). — A: *To je ako sa trafí*, B: *Hej ako sä vìdarí* (Kubín). — *Lekár nám to kázali, prètpísali* (Kubín. —

Niekedy slovo len charakterizuje situáciu, ktorá je poslucháčovi celkom jasná, tu tiež býva prízvuk na prvej slabike: chcel som sa hrať s malým chlapčekom, ale chlapec sa veľmi okúňal; jeho matka to pozoruje a hovorí mi, vediac, že je to poznámka nepodstatná, lebo aj mne je zrejmé, že sa chlapec okúňa: *Keď príďe ňejakí ňeznámi on sä òkúňa* (Veličná). — Osoba vypráva, ako oslavovali jubileum zaslúžilej národnej a osvetovej pracovníčky pani Stykovej, a shrnie to takto: *Tag oslavovali Stìkovú* (Kubín). — Inokedy býva slabý prízvuk na prvej slabike, keď vyslovíme slovo ľahostajne, bez záujmu; tu môžme hovoriť, že slovný prízvuk dostáva príležitostne platnosť ľahostajnosti, teda zástoj vlastne „vetný"; dostáva ho, pravda, len protikladom k prízvuku na penultime. Penultimový prízvuk má totiž platnosť zdôrazňovaciu, preto — ak sa chce naznačiť, že nám na veci nijako nezáleží — vyhýbame mu a užijeme prízvukovanie, ktoré neobsahuje v sebe nijakého citového zafarbenia, teda slabý prízvuk slovný, na pr.: *Ak sä ťi pàči pàči, ak sä ťi ňèpáči ňèpáči* (Vyš. Kubín). — *Keď ňèdajú tag ňèdajú* (Kubín). — Mužský zokolia kubínskeho vykladá, že sa nechce so svojím predstaveným škriepiť, a preto radšej mu vo všetkom prisviedča: *Jä som im prìsvìéčaų, ňech si robá čo chcú*; aj melodia svedčila o ľahostajnosti: prvá slabika vety bola nevysoká a od nej melodia ešte klesala, takže na *prisvìéčaų* bol už tón dosť nízky. I prostá zdvorilosť prejavuje sa niekedy v slabom prízvuku na prvej slabike: *No pòrúčam sa* (ženička z Kubína pri rozlúčke), aj tu melodia svedčila skôr o ľahostajnosti ako zdvorilosti: *no* malo nevysoký tón, ktorý smerom ku koncu výrazu ešte klesal. — Ďalej slová povahy formálnej mávajú slabý prízvuk na prvej slabike: *pòčujte, pòzrite* ap., keď ich užívame nie v pôvodnom smysle, t. j. keď nám nejde o to, aby sme niekoho upozornili na pr. na nejaký zvuk alebo na niečo, čo hodno pozrieť aj inému, ale keď nimi uvádzame svoju výpoveď: *Pozrite to je tak...* ap. — Podľa všetkých vyššie uvedených prípadov posudzujeme potom aj tie, kde slabé prízvukovanie prvej

slabiky nie je podmienené vonkajšími okolnosťami (na pr. opakovaním ap.) alebo ľahostajnosťou ap.; podľa všetkých týchto prípadov súdime, že slovo so slabým prízvukom na prvej slabike nie je zdôraznené, a pokladá sa za nedôležité: A: *Otkịaľ ste?* B: Z *Višňịého Kùbína* atď. atď. Tým si uvedieme istý poriadok do zdanlivého chaosu, ktorý panuje v hovorovej reči: chvíľami počujeme prízvuk na prvej slabike, chvíľami na predostatnej.

Poznámky a príklady k prízvukovaniu tretej slabiky od konca v slovách štvorslabičných.

Príkladov je oveľa menej ako na prízvukovanie tretej v slovách aspoň päťslabičných, lebo platnosť tohto prízvukovania je silno špecializovaná. I tu mám doklady len od dospelých. Tento zjav je známy na širokej oblasti, lebo mám doklady z celého stredného Slovenska, ba aj z východu; na pr. z Detvy: *Tento (rukávec) je moderňejší* (ženička, od ktorej som kupoval rukávec, ponúka jeden drahší a jeden lacnejší; aby vysvetlila, prečo je jeden drahší, zdôrazňuje silno tretiu slabiku od konca v slove *modernejší;* výraz implikoval vari: Tento musí byť drahší, lebo je predsa modernejší). Príklady z Oravy: *Ale sa mi otslúžili*! (ženička z Kubína žartovne a ironicky). — *Tak sa ňeťisňiťe* (mužský z Kubína zlostne, na slabike po prízvuku, teda na *ňi* stúpnutie tónu, svedčiace o odmietaní). — *On je ňije unavení? A misí opsluhovať!* (mužský z Kubína o čiašnikovi). — *Aňi som sa ňeďívala*! (ženička z Kubína sa bráni proti výčitke). — *Krki ťi zakrútime* (robotník žartom na druhého, ak prevrhne kolieska, naložené kameňmi). — *A ako papuľovaų*! (Kubín). — *Aňi uväzaná ňebola*! (t. j. kobyla, kočiš z Kubína sa ponosuje na druhého, že nepokojného koňa ani neuviazal). — *Ňigdi som ňidž ňepovedaų*! (Veľ. Bysterec, mužský sa zaprisahá). — *Je fše zafúľaní* (Veličná, matka o dieťati, prízvuk bol proti predchádzajúcim prípadom pomerne slabý, azda tu účinkovala skôr zložitosť slovesa, hoc prízvukovanie kmeňa slovies, zložených s jednou predponou, nie je nijako zjav bežný; možno, že dĺžka sama strhla na seba prízvuk). — *Dosť sä ih nabijeme* (Veličná). — *Neviďela som hu od rána* (Kub.). — *Ale mi tam ňepuojďeme* (Kubín). — *Veď jä ňepovedám že je ťäšká* (Veličná). — *Ten to hňeď ďalej odlífruje* (Kubín, celkom pokojne, azda tu pôsobila skôr zložitosť slovesa). — Zdá sa, že do istej miery tu musíme uznať aj vplyv zložitosti slovesa, hoc tento zjav býva niekedy aj u slov jednoduchých. — *Jä som už zaplatila*! (že-

nička z Veličnej upozorňuje, odchádzajúc z obchodu, že zaplatila, aby obchodník nemal obavu, že odchodí bez zaplatenia), alebo *Pozdravujte* (ženička z Veličnej volá na odchádzajúceho), prízvučná slabika bola silne pretiahnutá. — Tento spôsob zdôrazňovania má platnosť už omnoho špecializovanejšiu, je to totiž len silné zdôrazňovanie, a to túto platnosť má už poloha prízvuku sama. Že je platnosť tohto typu prízvukovacieho silno špecializovaná, vidno už z toho, že je pomerne zriedkavé a že je špecializovaná akosi v smysle kvantitatívnom (t. j. že tu ide o silné zdôraznenie, o silnú „dávku" zdôraznenia), a nie v smysle kvalitatívnom, t. j. že nevyjadruje, hádam, nejakú zvláštnu emóciu, vidno už z týchto dvoch príkladov: akú emóciu môžu mať spoločnú? Proste nijakú určitú. Teda so stránky kvalitatívnej (t. j. nakoľko sa týka vyjadrovania druhov, akostí citov), má tento typ zasa — ako ostatne mnohý typ prízvukový, v slovenčine i v češtine (inokedy o tom viac) — platnosť hodne všeobecnú.

V našom nárečí býva prízvuk i na ostatnej slabike slova: *Hibaj*! *Hibajte*! (úzus), *Ruki hore* (chlapec na druhého pri hre na četníkov), *Aňička* (pri volaní veľmi často); pri volaní počujeme na Orave silný prízvuk na ostatnej slabike, alebo na prvej, ktorý má tiež značnú účinnosť, ako uvidíme nižšie. Iný príklad: A: vyzýva druhého, aby sa išiel povoziť (na kolotoči), B (má zaviazanú ruku, ktorú si pred chvíľou na kolotoči poranil): *Abi som si palce rozdrapiu*! (celá veta bola vyslovená hlbokým tónom odporu, najhlbšie bola slabika *ce*). Ako vidíme z týchto dokladov, ide zasa len o zásadu veľmi silného zdôrazňovania, teda o platnosť silno špecializovanú v smysle akosi kvantitatívnom, nie kvalitatívnom. Iba v spojení s istou melodiou a v danej súvislosti môže nadobudnúť určitejšiu platnosť; tak na pr. v spojení s rovným tónom v rozkaze má zafarbenie energické (o tom, že rovný tón má platnosť energickú, inokedy). Tak v *Hibaj*! *Hibajte*! ap. má ostatná, silno prízvučná slabika vysoký rovný tón; podobne v *Ruki hore*! Tiež vo volaní môže byť isté zafarbenie rezkosti, energie. Práve z toho, že tento typ prízvukový môže príležitostne mať platnosť energickú, súdim, že je to typ zo všetkých dosiaľ uvedených najúčinnejší. Aspoň som nikdy nezbadal, že by prízvuk na tretej slabike od konca mohol mať túto platnosť. Zdá sa, že je ešte účinnejší než typ nasledujúci, ktorý tiež má platnosť energickú; usudzujem tak z toho, že prízvukovanie ostatnej slabiky je omnoho zriedkavejšie ako typ nasledujúci. — V stredoslovenských nárečiach jestvuje

zvláštny typ opytovací, ktorý silno pripomína prízvukovanie ostatnej slabiky. Preto niektoré územia dávajú prednosť tejto otázke a menej často prízvukujú ostatnú, v iných je to naopak.*

Mocné prízvukovanie prvej slabiky, hoc je to iste typ účinný, nemôže ani dobre byť účinnejší než typ predchádzajúci, lebo miestom sa shoduje s prízvukom slovným a len silou sa od neho líši. S tejto stránky je prízvuk na ostatnej slabike vo veľkej výhode, lebo leží práve na opačnom konci slova ako prízvuk slovný. Že je silný prízvuk na prvej slabike funkčne menej špecializovaný ako typ predošlý, vidíme z toho, že je častejší. Ináč by sme mutatis mutandis mohli o tomto druhu prízvukovania opakovať všetko, čo sme povedali o prízvukovaní ostatnej slabiky. Príkladov by sa dalo uviesť ľubovoľné množstvo, ale azda tieto dostačia: *Veť sa pohňime nó*! (*veť* malo silný prízvuk a vysoký tón, slovo *pohňime* malo silný prízvuk, spojený s pretiahnutím a hlbokou nótou na prvej slabike), silná netrpezlivosť, spojená s hnevom (hlboký tón). Pri silnom hneve býva toto prízvukovanie veľmi často, na pr. v nádavkách: *...ťi tvojho ancikrista hnusného i s celou famílijou* (kubínsky kočiš na kone). Že má tento druh prízvukovania silnú platnosť zdôrazňovaciu, vidíme z toho, že má príležitostne platnosť intenzifikačnú (porov. tu nižšie): *Taká saláma veliká* (Kubín), *Vi ste toho uš popísali* (= mnoho, Kubín) ap. S tým súvisí aj to, že sa užíva v dlhom vypočítaní: *Bol tu v ňeďeľu, ſ ponďelok, utorok, stredu, štvrtok, sobotu...* (— takmer každý deň, teda veľmi často, isté poňatie kvantitatívne). Niekedy značí silné odporovanie: A: *To ťi napíšem*, B: *Napíšem, napíšem* (prízvučná slabika pretiahnutá, obe slová s veľmi hlbokým tónom, Kubín; implikované *To mi nepomôže, to nepotrebujem* ap.). — Časté je toto prízvukovanie pri energickej výpovedi: *Ňedám više aňi haliéra*! (mužský z Veľ. Bysterca pri kupovaní). — *Ja ťa naparím do zatku* (chlapec z Kubína). — *Dostaneš takú po hube...*! (Kubín). — *Ňetribluj*! (chlapec pri futbale v Kubíne). — *Čo tag blbo vikopuješ, nahrávaj*! (chlapec pri futbale v K.). — *Dobehuj, dobehuj* (ib.). — *Dopredu*! (ib.). — *No šikouňe*! (ženička

* Na pr. v oravských, liptovských, turčianskych a zvolenských nárečiach je spomenutá otázka veľmi častá, preto je prízvukovanie ostatnej slabiky zriedkavé; naproti tomu v niektorých nárečiach gemerských a novohradských je ona otázka zriedkavá, a preto sa tam mohol rozvinúť prízvuk na ostatnej slabike takou mierou, že je temer taký častý ako prízvuk penultimový (o tom inde).

z Veličnej na dieťa, aby sa ponáhľalo). — Často silný prízvuk na prvej slabike dodáva výrazu určitosť: *V Marťiňe, tam ih je štiricať, to vjem určiťe!* (Kubín). — *Prètťčerom mi hovoril* (*starosta*), *že toto je obecňí podzemok* (miestny strážnik zakončuje spor). — *Pán vám dávajú otkazovať, až príďeťe do Žilini...* (kubínsky kočiš oznamuje rozkaz svojho pána inej osobe; prízvuk na prvej slabike mal vari dávať rozkazu akýsi úradný charakter). — Podobne som počul v rozkazoch miestneho hasičského veliteľa len prízvuk na prvej slabike, hoc v obyčajnom rozhovore užíval zpravidla prízvuk na predostatnej slabike. — Aj silný hnev sa často prejavuje v prízvuku na prvej slabike: *To je darebák* (Kubín). — *Somári akísi!* (chlapec pri futbale, nahnevaný nešikovnosťou iných). — I pri silnom zdôraznení, spojenom s vysokým tónom a implikujúcom „predsa": A: *Ďe sťe boli?* B: *No ſ kostole!* (Kubín). — *Veť sťe povedali že sťe hotoví* (Kubín).

Silný prízvuk na prvej slabike má tiež zástoj naznačovať veľkú mieru istej vlastnosti alebo činnosť ap., pravda, často v spojení s istými prostriedkami melodickými; pre stručnosť tu budeme hovoriť o intenzifikácii. *Juj takųo kusiskoooo!* (kubínsky kočiš): silný prízvuk na prvej slabike, ostatná slabika nadmieru pretiahnutá a tón len ľahko (pomaly) klesá smerom ku koncu vety. — *Takto sa rrrozohnaų* (= mocne, Kubín). — *Takje visokjee* (vrchy, Kubín). — *Jaj čo ten porobiiiiių* (Kubín). — Často býva silný prízvuk na prvej slabike pri slovesách, složených s predponou *na* a *do* a obsahujúcich odtienok intenzifikačný: *Čo som sä napremíšľau, narátaų* (Veličná). — *Ja som celí došťipaní od múch a dopichaní òt chvojini* (chlapec z Kubína). — *A tí sa išli podusiť* (chlapec z Kubína vypráva, ako naložil na oheň chvojiny, ktorá vydávala taký dym, že ostatni chlapci sa išli podusiť). — *Nabehaų som sa, napremíšľaų* (Kubín). — I dlhé vypočítanie má v sebe niečo intenzifikačného: *Medzibrodie, Medzihradné, Podzámok, Veličná* (mužský z Kubína vypočítava okolité miesta). — Podľa takýchto zreteľných prípadov môžme usudzovať, že v prípadoch, kde situácia, alebo smysel výrazu sám, nesvedčí jednoznačne o silnom zdôraznení, silný prízvuk na prvej slabike má niektorú z platnosti vyššie uvedených.

*

Ako sme videli, nemôžeme hovoriť, že stredná slovenčina má stály prízvuk slovný na predostatnej slabike, lebo jednak to nie je slovný prízvuk, jednak nie je to prízvuk vždy na penul-

time, ale i pri strednom zdôrazňovaní v slovách aspoň päťslabičných je prízvuk i na tretej od konca; okrem toho je tu prízvukovanie prvej, ostatnej a tretej od konca (v slovách aspoň štvorslabičných).

Anton Jánošík:

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Pľuvátko či **pľuvák?** — Vlani na francúzskej konverzácii prišlo do reči slovo *pľuvák*. Voľaktorým žiakom sa nepozdávalo, ako som to bol vybadal na tvárach; nevidelo sa im dosť literárne. Nie div, keďže sú naučení vidieť po inventároch „pľuvátko" a pritom večite ho počúvajú miesto slovenského *pľuvák*, hoci len toto slovo uvádzajú aj Pravidlá slk. pravopisu. „Pľuvátko" je vlastne poslovenčené české „plivátko". V slovenčine niet deverbatív na *-tko*, ale miesto nich sú deverbatíva *1.* s príponou *-dlo*, ako na príklad *nosidlá* (po česky *nosítka*) a 2. s príponou *-ák*, ako je aj v našom prípade *pľuvák* od *pľuvať* (po česky *plivátko* od *plivati*).

Tuná ide len o deverbatívum na *-ák*, ktoré značí vec alebo nástroj, čo slúži na tú činnosť, akú vyjadruje príslušné sloveso, na príklad: *cedák*[1] od *cediť* značí nástroj na cedenie; *česák* od *česať* je nástroj na česanie; *drhák* je na drhnutie, drobenie cesta; *kľuvák*[2] je na kľuvanie, *lizák*[3] na lízanie; *pijak* (z **piják*) — na pitie atramentu; povijak[4] (z **poviják*) — na povíjanie dieťaťa; *rypák* na rýpanie, rozrývanie zeme (u svine); *snuvák*[5] na snuvanie; *sťahák* na stiahnutie, pripevnenie koňa k oju; *strašiak* (zo **strašák*) — na strašenie; *struhák*[6] na strúhanie, *škrabák*[7] na škrabanie zemiakov;

[1] Pôvodne nástroj na cedenie, teraz miestami aj nádoba na mlieko. Tak aj u Kollára: ... dáme wám do *cedáka* mlieka. (Zp. I, 67).

[2] U Hronského: Vy večne do nej (ženy) zobete, ako vrana *kľuvákom!* (Podpolianske rozprávky 175). Na toto slovo som sa bol dopytoval u autora, keďže som ho ešte nepočul. Podľa neho je *kľuvák* slovo ľudové. Kľuvák majú draví vtáci, ako jastrab, orol; *zobák* má sliepka, kačica, hus.

[3] Slovo žije na západe (Bánovce). Keď sa na ohni rozpustia slivky, dostane sa tekutina a z nej si vezmú lyžicou na tanier na lízanie, vlastne na ochutnanie.

[4] Na západe *poviják* (Bánovce); inde *povojník* (Turiec).

[5] Na krosnách (Rybany); literárna forma by bola *snovák*. Inde *snuvadlá* (Turiec), *snovadlá* (Liptov).

[6] Nástroj u hrnčiarov, ktorým sa strúha mastná hlina, aby bola jemná a súca na výrobu hrncov (Bánovce).

[7] Neznačí len pisára, človeka, ktorý na úrade píše, ale aj nástroj (Bánovce).

šparák[8] na špáranie; *umyvák*[9] na umývanie; *uterák* na utieranie; *vyzuvák* na vyzúvanie; *zobák* na zobanie ap., teda aj *pľuvák* — na pľuvanie.

Takto vidíme, že deverbatívum *pľuvák* od *pľuvať* je tvorené podľa systému slovenského jazyka, nevymyká sa z neho; teda je to slovo dobré a ešte k tomu staré.

Kvantita rozkazovacieho spôsobu. — Na školských čiernych tabuliach vyhlášok vídať takéto slovenské formy rozkazovacieho spôsobu: „Prihlaste sa..." „Oznamte..." „Napište..." Tu nie je dobrá kvantita, lebo v slovenčine imperatív má takú kvantitu, aká je v prítomnom čase, teda má byť: *Prihláste sa...*, keďže v prítomnom čase je *prihlásite sa*; *Oznámte — oznámite; Napíšte — napíšete.* Rovnaká kvantita rozkazovacieho spôsobu s prítomným časom je síce aj v češtine, lenže nie tak všeobecne, ako v slovenčine, ale len pri type slovies vzoru *volati* (*věšeti*), na príklad: *zpívej — zpívati, poslouhej — poslouhati, kráčej — kráčeti, střílej — střílеti* ap. Pri ostatných kvantita v imperatíve sa skracuje, ak je v prítomnom čase dlhá kvantita v korennej hláske: *píš — píšeš, pišme — píšete, pište — píšete, liž — lížeš, vrať —vrátíš, suď — soudíš* ap. Je tu tiež výnimka *stůj.*[1] Pri tomto tvare boly iné podmienky, a preto aj odchodný vývin.[2]

Slovenská kvantita rozkazovacieho spôsobu oproti českej je celkom jednoduchá, keďže všade ostáva tá istá ako v prítomnom čase. Z tohto jasne vidieť celý systém, ktorý spočíva v tom, že v slovenčine *rozkazovací spôsob a prítomný čas majú tú istú kvantitu*; obidve formy sú zo spoločného kmeňa prítomníkového. Taký je stav v celom stredoslovenskom nárečí[3] a v spisovnom úze. Naoko aj v slovenčine sa ukazuje odchýlka od všeobecného systému, a to pri formách: *hybaj, hybajme, hybajte* a *vitaj, vitajte,* ktoré však nemajú pravý význam rozkazovacieho spôsobu, lebo, ak ide o skutočný rozkazovací spôsob, dlhá kvantita na korennej hláske sa neskracuje, ako ukazujú príklady: „Hrom sa ti do materi, Žide!"

---

[8] U Rázusa: ...čistiac si... fajku *šparákom* (Julia II, 79).

[9] Z Oravy u Jégé: *Umyváka* v izbe nebolo (A. Šangala 98).

[1] Ertl, Stručná mluvnice česko-slovenská, str. 89.

[2] Najpravdepodobnejšie táto zmena sa stala po zániku koncovky rozkazovacieho spôsobu *-i* (*stoji!*), podobne ako po zániku *-ъ* v prípadoch *můj, tvůj, svůj, lůj.* No predĺženie *ó* (*ó* > *uo* > *ů*) dá sa vysvetliť aj vplyvom predchádzajúceho *j.*

[3] V Bernolákovom Slowári, odchylne od strednej slovenčiny, sú zväčša imperatívy s krátkou kvantitou.

zavolám. „Čo teba do toho, aké ja kone mám? A ty, kočiš, *hýbaj*!“ (Kal. I⁵, 120); Už raz tou vecou *hýbajme!* (úzus); Tie peniaze z banky *nehýbajte*! (úzus); Ty si ho *vítaj*, ako len chceš, ja ho vítať veru nebudem (úzus); Spievajme, plesajme, Ježiška *vítajme* (vianočná pesnička); Deti, nejako milo ho *nevítajte*, aby u nás potom dlho neostal (úzus). Takto aj vo všetkých složeninách, na príklad: „*Zohýbaj* ma, mamko... (Kal. I⁵, 27); *Vyhýbaj* mu! (úzus); Pekne ho *privítaj*, keď príde; ale aj vy ho *privítajte*! (úzus). Tuná jasne ide o imperatív týchto slovies. No nie už v tvaroch s krátkou kvantitou, lebo pri nich funkcia rozkazovacieho spôsobu je hodne oslabená a má už aj napoly význam citoslovca, čo vidieť aj na niektorých príkladoch:

„Ach, *hybaj* mi, ty starý hriešnik... už z teba nikto nevyženie starého Adama...“ (Kal. VIII², 46); Rybárka sa zobzerala, vidí, že je niže mosta malá voda. „Starý, *hybaj* — prebŕdneme.“ — (Kuk. VIII, 26); *Hybaj*, veď ťa vyháňajú!... Ak si mi ešte syn, *hybaj!* (Taj. VII, 115); a zlí otec *hibaj* v nohi (Súp. III, 276); „... uviazali o štiri vouy a tieto pošibali a *hybaj* milýho čuoveka roztrhli na štiri kusy“ (133); *Hybajme* už do roboty! (úzus); „*Hybajte*, vy kujoni!...“ (Kal. VII², 157).

No už celkom sa sotiera funkcia rozkazovacieho spôsobu pri tvaroch: *vitaj* a *vitajte*; v nich už načisto necítiť význam imperatívu a užíva sa na privítanie vo význame a úlohe pozdravenia: Buď vítaný, Buďte vítaný-vítaní. Príklady:

... už prvej skočia jablonický pán tatík a kričia: „Servus, Šándor, *vitaj*!“ (Kuk. II¹, 88); „*Vitaj*, Katica!“ ozvala sa šora Anzula (V, 121); „*Vitaj*, Mišo, *vitaj*! Sadni si“ (VI, 49); „*Vitaj*, dieťa moje. Smrti bych sa bola skôr nazdala, ako príchodu tvojmu...“ (XI, 206); „*Vitaj*, Daniel, *vitaj!* Ej, nenazdal som sa, že tak naponáhle prídeš“ (XII, 61); ... — Ach, Ibrahim... *vitaj*, Ibrahim! — hladkajú prítulné zviera so dvoch strán (Rázus, Julia II, 153); ... oblapil ho šialene. — Samko, priniesol Ťa Boh! *Vitaj*, starý priateľu! (Jegé, A. Šangala 239); **Boháč** ... Dobrý deň! Sama?... **Zuza.** I tebe. *Vitaj*! (Taj. VII, 41); **Zuza.** *Vitaj*. **Jano.** Ďakujem (130); „*Vitaj*, Janko, ďe si sa tunok zau?“... „*Vitaj*, Janko, už ťa dávno čakám...“ (Súpis II, 39)[4]; „*Vitaj*, sin muoj, *vitaj*!“ zavolau a padou mu okolo hrdla (III, 211). „... *Vitajte* u nás a sadnite si...“ (Kuk. I¹, 187); „*Vitajte*, Ondrejko! Sadnite si“, vyzývala gazdiná (II¹, 160); „*Vitajte*, kamaráti! Či i vy k regimentu?“ pýtal sa ich ten v čiapke (175); „*Vitajte*, Števko!“ volá chlap na prielaze (III², 31); „*Vitajte*, pán majster! Nuž a čižmy, kdeže sú čižmy?...“ (XI,

[4] Czamblov zápis z Tekovskej stolice.

132); „*Vitajte, vitajte,* a sadnite si.“ A príchodzí si sadne (XII, 80); „Dobrý deň, mamka Pôstková! *Vitajte*! (Taj. IV, 5); ... bozkal jej ruku a vďačne sa usmieval. „*Vitajte*“, prehovorila srdečne (V, 149); *Vitajte* u nás, tetka (VII, 76); „Vždy dačo chce, ako by sa nám len sypalo...“ — *Vitajte*!... — Pán Boh pomáhaj! (Hronský, Chlieb 325); „*Vitajte,* teda Milica Bolkinová“, volá Lujza (Timrava V, 49); Stano sa zaradoval. „*Vitajte, vitajte*!“ zavolal... a bral s Karlových pliec plášť (Voj. V², 304); „*Vitajte,* pán filozof!“ zvolal potom zdvorilejším... hlasom (VIII², 17); Privítaj ho srdečne. Rózka s odvrátenou tvárou zašeptala: „*Vitajte!*“ (Jégé, A. Šangala 240); „*Vitajte,* pán brat“, odpovie Blatnický (Kal., Láska a Pomsta 29); Palatín začne hovoriť: „*vitajte* mi páni moji ešte raz (Knieža liptovský 49); *Vitajte* vraj, ďjevki moje, *vitajte,* kde že ste sa tu nabrali...?“ (Súpis III, 277); No, *vitajte,* keď ste prišli! (úzus).

Náročky sme uviedli voľaktoré doklady v širšom texte, keď išlo o citové zafarbenie, aby sme videli, že citová stránka nemala tu prakticky nijakého vplyvu na predĺženie samohlásky. Formy *vítaj, vítajte,* ktoré nachádzame za *vitaj, vitajte* nielen v písme, ale aj v reči kultivovaných ľudí, nedajú sa vysvetliť emfatickým predĺžením, ale len vplyvom češtiny.[5] Tak hľadí na vec aj Škultéty.[6] Podľa neho štúrovci, najmä Hurban, všade dôsledne písali *vitaj, vitajte,* ak išlo o zmeravené formy, ktoré sa upotrebujú na

---

[5] Vplyvom cirkevnej českej reči dajú sa vysvetliť dlhé kvantity v náboženských pesničkách aj u katolíkov, ako na príklad: *Vítaj* náš Ježiško narodený... (vianočná pesnička) a iné. Keď som sa opýtal na úzus tých Slovákov, čo študovali v Prahe, obyčajne som dostal odpoveď, že kvantita je dlhá aj pri forme, užívanej na privítanie. Ale keď som im vyložil skutočný systém slovenského jazyka, tak uznali aj tvar *vitaj,* hoci všetci vždy neboli ešte s ním na čistom. — Dal som sa tiež spýtať naň aj ev. učiteľa M. Gašparíka na odpočinku, ktorý bol učil slovenčinu na ev. cirk. škole ešte pred prevratom v Priekope. Jeho vnučka doniesla odpoveď, že vždy hovorili: *Vitaj,* keď voľakoho vítali, ale už na slávobránu boli by napísali: *Vítaj.* Aj tu istotne bude vplyv cirkevného jazyka, najmä náboženských piesní.

[6] Keď som aj v prvých vydaniach diel Kalinčiakových našiel *vítaj, vítajte* popri krátkej kvantite, požiadal som Škultétyho o vysvetlenie, ako je to možné, aby jeden spisovateľ užíval dvojaké formy. Tu poznamenal, že Kalinčiak nikdy by nebol povedal: *Vítaj,* že to museli uňho zmeniť vydavatelia a radil mi, aby som nazrel do časopisov, kde jeho poviedky vyšly. V Hurbanových Pohľadoch som zistil krátku kvantitu: *Vitajte* mi... (r. 1852, č. 5, str. 39), ale už vo Viktorinovej Concordii (str. 31) a v Lipe je dlhá kvantita. Tak ešte aj v Orle (r. 1870, str. 176), čomu sa Škultéty najviacej divil. Tieto opravy sa dialy pod vplyvom českého jazyka — povedal mi Škultéty.

privítanie. U nich nebolo neistoty, chaosu, ten prišiel potom so „starou slovenčinou“ a trvá až podnes.[7]

Máme ho aj v školských učebniciach. V Čítanke[8], vydanej dr. A. Gregorom, dr. O. Haluzickým a P. Vášom, Chalupkova báseň Turčín Poničan má opravený tvar *vitaj* na *vítaj* vo verši: „Vítaj, mužu, vítajže mi...“, lebo sa pridržali v tomto svojho rodného jazyka — češtiny. Táto zmena nedá sa kryť Pravidlami slk. pravopisu, i keby uvádzaly náležitý rozkazovací spôsob pri *vítať*: *vítaj, vítajme, vítajte,* ako pri *hýbať*. Lenže tu treba si dobre uvedomiť, že vo verši Sama Chalupku nejde o imperatív vo vlastnom slova smysle, ale len o zmeravenú formu, vzniklú z imperatívu, ktorú Slováci upotrebujú na privítanie a pozdravenie. V matičnom vydaní Chalupkovho „Výboru zo spevov“, ktoré sa užíva na stredných školách ako povinné školské čítanie, tejto zmeny niet; tvar ponechali taký, aký bol v prvom vydaní sbierky básní. Na básňach ťažko čo meniť. Vydavatelia nemali meniť ani na Vajanského básni Malý drotár vo verši: *jak ladno kynie kostol náš z lipovej svojej skrýše* tvar *lipovej* na „lipnej“.[9] Takýmto spôsobom, že sa opravujú dobré slovenské formy, robí sa chaos v školskej slovenčine. Bolo by už raz na čase, keby sa uznalo, že teoretická znalosť slovenčiny nemusí sa vždy rovnať praktickej, a zato sa za úradných korektorov ustanovovali Slováci-odborníci, ktorí okrem obidvoch znalostí slovenčiny majú aj lásku k nej.

[7] Ani Stanislav nie je na čistom s formou *vítaj* a *vitaj*, ako vidno z jeho poznámky v článku „Spisovný jazyk slovenský“, kde sa dotýka len letmo zmienky Slovenskej reči (II, 120) o tomto zjave, ktorú tu aj teoreticky doplňujeme. Voľačo podobného je aj pri *nechať*, kde sú tiež dvojaké formy imperatíva (*nechaj, nech*) a tiež jedna (*nech*) nemá už funkcie rozkazovacieho spôsobu.

[8] Celý názov: Čítanka pre druhú triedu stredných škôl. Sostavili dr. Al. Gregor, dr. Oto Haluzický a Pavel Váša. Druhé, pozmenené vydanie, upravené podľa nového pravopisu. Bratislava 1934.

[9] Čítanka pre prvú triedu stredných škôl. Tiež 2. vyd., str. 54.

Vôbec tu nemá ísť o to, aby sme sa vyhybovali českosti, ale aby sme hoveli slovenskosti — v spisovnej reči Slovákov.

Samo Czambel.

Mnohí píšeme po slovensky tak, ako by sme nemali živého spojenia s ľudom. Ako by sme nevedeli, že v živom našom jazyku jest mnoho takého, čo treba vyčerpať a uviesť do spisovného.

Jozef Škultéty.

Henrich Bartek:

SPISOVNÝ JAZYK SLOVENSKÝ.

(Pokračovanie.)

V predošlom čísle Slovenskej reči rozborom prvých desiatich kapitoliek Stanislavovej úvahy Spisovný jazyk slovenský poukázali sme na metodické a vecné nedostatky a chyby, ktorých sa dopustil pri písaní o dejinách spisovnej slovenčiny. Nároky sme sa nezaoberali podrobnejšie osnovou Stanislavovej práce, lebo jej jednoducho nemá. Veď uspokojil sa prostým priraďovaním kapitoliek, ktorým veľmi často chybuje vzájomná súvislosť, a čo horšie, Stanislav ostal len na povrchu a ani sa len nepokúsil osvetliť, ako postupoval vnútorný vývin spisovnej slovenčiny od 19. storočia, hoci vnútorným dejinám spisovnej reči treba venovať osobitnú pozornosť, takže sa nesmie stať, aby vypadly z dejín spisovnej slovenčiny. Stanislav zabudol na to, že hlavné zásluhy o rozvoj spisovnej reči a o jej obohacovanie majú predovšetkým spisovatelia a že zásahy teoretikov jazyka sú len nevyhnutným sprievodným zjavom jazykového rozvoja, ktorý však je závislý od práce spisovateľov. Bohužiaľ, Stanislav prešiel ponad literárnu tvorbu slovenskú v 19. a 20. storočí bez slova. A to je práve veľká chyba. Veď dejiny spisovnej slovenčiny nemožno napísať bez ohľadu na jazykové hodnoty básnického diela Jána Hollého. Treba v nich vysvetliť pôvod rečového bohatstva Sládkovičovej poezie a básnickej reči predných štúrovcov. Bez poznámky nemožno nechať ani vznik a úroveň krásnej prózy. Pritom nemožno obísť bohatý prameň ľudovej reči, na ktorej sa budovala štúrovská slovenčina. V dejinách spisovnej slovenčiny, i keď nejde o obšírne dejiny, načim kladne hodnotiť prvú epochu rozmachu štúrovskej slovenčiny, ktorá, pokým sa opierala o vlastné sily, o domácu rečovú látku, podala veľmi hodnotné diela, lež neskôr priklonením sa k rusofilskej orientácii zjavily sa v nej značné otrasy. Keď sa píše o spisovnej reči, o jazykovej kultúre slovenskej, ťažko zamičať zásluhy slovenského realizmu o zlepšenie reči našej prózy. Návrat k slovenskej dedine blahodarne účinkoval na návrat spisovnej reči k jej vlastným žriedlam. To, čo Samo Czambel požadoval ako teoretik reči, nezávisle od neho uskutočňoval Martin Kukučín v svojom beletristickom diele. Či reč Kukučínova, Tajovského, Timravina a mnohých iných neznačí obnovu rečovú v smysle zásad Czamblových a Škultétyho? Či úroveň spisovnej slovenčiny nebola najlepšia v tých epochách, keď mocne súvisela so živou rečou? — No Stanislav vynechal takéto dôležité veci, a preto čitateľ sa z jeho práce nič nedozvie o príčinách rozvoja spisovnej reči, o postupnom jej obohacovaní, ani o jej úrovni v jednotlivých dejinných epochách. Stanislav, keď písal svoju úvahu, videl pred sebou len

prácu slovenských gramatikárov, ale vlastné jadro spisovnej reči ponechal nepovšimnuté. To je taký pomýlený postup, ako keby literárny historik dejiny literatúry osnoval na prácach teoretikov literatúry, a nie na základe štúdia vlastného materiálu: beletrie a básnictva. Ani dejepisca spisovnej slovenčiny nemôže uspokojiť iba štúdium teoretických požiadaviek gramatikárov, ktorí zasiahli do vývinu spisovnej slovenčiny, ale načim ísť k prameňom, k jednotlivým dielam spisovateľov a z nich čerpať poučenie o tom, ako rástla a mohutnela spisovná slovenčina. Z týchto našich poznámok vidno, že Stanislav má veľmi obmedzený rozhľad v problémoch spisovnej reči a že sa opovažuje o nej písať bez pochopenia podstatných vecí, od riešenia ktorých závisí správne posudzovanie dejín spisovnej slovenčiny.

Odviedlo by nás priďaleko, keby sme chceli na tomto mieste podopĺňať všetko to, čo Stanislav obišiel v svojej úvahe, z ktorej mohol celkom dobre vynechať časti, týkajúce sa dejín spisovnej slovenčiny, kde na škodu veci a na svoju vlastnú škodu dotkol sa len povrchu, a nie základu. Aby si čitatelia mohli urobiť jasný obraz aj o ostatných častiach Stanislavovej úvahy, pokračujeme v jej rozbore. — „Ostatní puristi a najmä Turč. Sv. Martin, opravy jazyka našich spisovateľov." V tejto kapitole Stanislav správne upozorňuje, že „zo zásad Czamblových, Jozefa Škultétyho, Jaroslava Vlčka a iných vyvinul sa t. zv. martinský úzus". I tu miesto náležitého hodnotenia „martinského úzu" — my by sme povedali: dobrého spisovného úzu — Stanislav nachodí len odmietavé poznámky a odsudzuje redaktorské a vydavateľské opravy v dielach našich spisovateľov. Uznávame, že prílišná staroslivosť o čistotu jazykovú niekedy zachádzala veľmi ďaleko, takže sa opravovaly aj rečove správne slová a tvary. Lenže takéto chyby na druhej strane boly bohate vyvážené veľkým osohom, ktorý z jazykového purizmu mala spisovná slovenčina. Bez „martinského úzu" a bez horlivosti opravovať chybné tvary spisovná reč slovenská nebola by v takom krátkom čase dosiahla takú ustálenosť, akú mala v predprevratových rokoch. Nech si len Stanislav porovná reč Slovenských pohľadov a Národných novín v osemdesiatych rokoch 19. storočia a v rokoch predvojnových. Aký tu ohromný rozdiel! Aký pokrok! Na miesto rozheganej spisovnej reči nastúpila slovenčina ustálená, vybrúsená, skutočný moderný spisovný jazyk. Bez dobrého úzu martinského, bez práce Czamblovej a Škultétyho, bez pomoci ostatných milovníkov a vzdelávateľov dobrej slovenčiny normovanie a zlepšovanie reči nebolo by bývalo možné. Že sa kde-tu spravily chyby, to nič nemení na zásluhách slovenského purizmu. Sám Svetozár Hurban Vajanský, hoci nikdy nepatril medzi radikálnych puristov, uvedomoval si, aké majú zásluhy o spisovnú slovenčinu, a na príklad v nekrologu o Samovi Czamblovi ďakoval mu „za mnohé a mnohé

dobrodenia duchovné" (NN, 1909, č. 150). Rozhodne za najväčšie dobrodenie duchovné načim pokladať Czamblovu iniciatívu pri sústavnom pestovaní spisovného jazyka.

Uznávame Stanislavovu požiadavku, aby sa nemenila reč spisovateľov. Lenže nemožno ju uskutočniť v plnej miere ani dnes. Istotne bolo by ideálne, keby naši spisovatelia písali bez chýb, ale prax ukazuje, že každý spisovateľ nemá a nemôže mať pri písaní naporúdzi všetky gramatické poučky, preto i dnes, keď dobré jazykové zvyklosti sú už hodne ustálené, vše sa pridá i predným našim spisovateľom, že sa im pod pero pripletú všelijaké nedôslednosti a chyby. Preto redaktor musí opravovať rukopisy, a museli ich opravovať najmä vtedy, keď išlo o normovanie spisovnej reči. Obyčajne redaktor má aj autorovo povolenie opravovať. Takéto povolenie mali aj vydavatelia Kukučínových spisov. Niekedy sa stane, že redaktor alebo korektor zmení aj také veci, ktoré mohly ostať. Tento stav je pozostatkom tých čias, keď musela byť prísna — povedal by som — až meravá norma, aby sa spisovný úzus čím skôr ustálil. To sa na šťastie dosiahlo. Stanislav mohol pobadať, že v Slovenskej reči, ktorá bola založená predovšetkým preto, aby rozširovala a bránila dobrý jazykový úzus, v istých prípadoch vzdali sme sa niektorých starších poučiek puristických a že „martinský" úzus nie je neprístupný zmenám. No od dejepisca spisovnej reči právom požadujeme, aby bol spravodlivý, a potom musí uznať kladné stránky „martinského" úzu. A to práve Stanislav neurobil, ale obľahčil si robotu tým, že na dvoch alebo troch príkladoch demonštratívne ukázal údajné chyby purizmu, aby mohol pohodlne zaujať negatívny postoj k rečovým snahám pokolenia czamblovského, v ktorých dobrá spisovná tradícia pokračuje podnes. Pre prípadné chybné opravy niektorých jednotlivcov odsudzovať celý smer a vykonanú prácu je vec naozaj veľmi nespravodlivá. No tak sa zdá, že Stanislav úmyselne podceňuje prácu tých, čo sa najviac zaslúžili o normovanie spisovnej slovenčiny. On v slovenskom snažení, či za čias Czamblových alebo teraz, vidí len diletanstvo, neodbornosť a pod. My zas vidíme veľmi pozitívnu stránku slovenského purizmu, staršieho aj novšieho, pričom vždy máme pred očami krásne výsledky normotvornej práce v slovenčine. — V súvislosti s týmto treba spomenúť, že Stanislavovi sa veľmi ľahko kritizujú práce iných, ale keď on sám mal možnosť a povinnosť postarať sa o správne kodifikovanie spisovnej slovenčiny, nespravil to. V pravopisnej komisii, ktorá prichystala prvé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, Ján Stanislav z taktických príčin mlčal i vtedy, keď ho Jozef Škultéty vyzval, aby sa vyslovil, ako sa to povie u nich v Lipt. Sv. Jáne. Stanislav svojím pasívnym postupom umožnil, že sa do Pravidiel dostaly aj neslovenskosti. Rozumie sa, že takýmto činom poškodil spisovnú slo-

venčinu oveľa viac ako niektorí prihorliví zastancovia čistoty jazykovej.

„Stav slovenčiny hneď po prevrate. Začiatky zápolenia a chaosu." Z tejto kapitolky sa čitateľ mnoho nedozvie. Iba čo sa ešte lepšie oboznámi so Stanislavovým stanoviskom i vo veciach nejazykových. Tak na príklad Stanislav píše: „V školách, nakoľko sa dobre pamätám, a prešiel som tromi ústavmi, kultúra jazyka bola rozličná. Niektorí českí profesori slovenčiny vedeli krajšie slovensky ako profesori-Slováci z iných predmetov, niektorí ledabolo, a niektorí v slovenčiacich snahách až preháňali. A tak pri opravách školských úloh žiaci neraz protestovali proti jazykovým opravám profesora." — Teda podľa Stanislava slovenskí žiaci protestovali proti prílišnému slovenčeniu profesorov. To je naozaj veľmi zaujímavé. Myslím, že nám Stanislav nechce vážne nahovoriť, že žiaci protestovali proti s p r á v n y m slovenčiacim snahám. Áno, protestovalo sa na príklad proti tomu, keď profesor kázal písať *siela* miesto *sila*, lebo vraj v češtine je dlhé *í*, za ktoré má slovenčina *ie*. — V tejto kapitolke Stanislav sa úmyselne vyhol kritizovaniu, lebo jednak len od neho nemožno žiadať, aby kritizoval rečovú politiku poprevratovú u Čechov na Slovensku. Stanislav má smelosť odsúdiť normatívnu činnosť czamblovcov a ich nasledovníkov, a to na základe prípadných chýb, ktoré spravili nie vedúce osobnosti, ale už mužne priznať škody, ktoré vznikly spisovnej slovenčine od prevratu, to Stanislav nedokáže. Nechce vedieť nič ani o zámerných počešťovacích snahách v školstve, nespomína kalváriu slovenských žiakov, ktorým opravovali *riavu* na *potôček*, *sedliacky* na *selský*, ktorých trestali preto, že spojku *mimo* viazali s genitívom atď., atď. Nehovorí nič o tom, ako sa umele porušovala spisovná norma slovenská a ako slovenčinu približovali k češtine. Stanislav nenachodí ani odsudzujúceho slova pre ten smer, ktorý sa usiloval o rečové splynutie slovenčiny s češtinou. No život bol silnejší a dal za pravdu nekompromisnému smeru slovenskému. Týchto vecí sa mal Stanislav dotknúť, ak chcel byť objektívny a ak svojou prácou chcel naozaj osožiť spisovnej reči slovenskej. Lenže o týchto veciach Stanislav radšej mlčí. Za hodnotenie jednak len nemožno pokladať takéto vety: „S politickými bojmi zaostrujú sa aj boje v jazyku a to najmä v novinách. Vládne noviny a vládni ľudia písali svojím spôsobom a opozícia tiež svojím — zväčša martinským. Ani jedna ani druhá strana nejakých pevných zásad nemala. Rozdiely tvorily väčšinou drobnosti, ako písanie *štát*, *študent*, *filozofia* s *š* či *z* v opozičnej tlači a *stát*, *student*, *filosofia* vo vládnej. K tomu pristúpily lexikálne rozdiely: opozičné časopisy snažily sa písať „írečito" po slovensky, vládne hľadely zbližovať slovenčinu s češtinou. Ale nemožno povedať, že by tie opozičné noviny v svojej snahe písať čisto slovensky boly ostaly dôsledné. Jazyk praž-

ských večerníkov pôsobil a pôsobí na ne práve tak ako na vládne." Takýmto písaním Stanislav skutočne nemôže získať na vážnosti. Dnes už nie je v móde dávať slovo „írečito" do úvodzoviek, no pre poznanie Stanislavovho pomeru k slovenčine je to veľmi poučné! Veru nie je pravda, že by boly v š e t k y vládne časopisy sledovaly cieľ zbližovať slovenčinu s češtinou. Niektorí prední slovenskí publicisti, hoci neboli príslušníkmi opozície, pridržali sa vždy dobrých rečových zvyklostí podľa martinského úzu. A potom, čo slovenskí spisovatelia? Ich jazykové zvyklosti sú nič? Podľa našej mienky slovenčina spisovateľov pre poznanie úrovne spisovnej reči je oveľa dôležitejšia než novinárska reč. Spytujeme sa Stanislava, či môže dokázať, že po prevrate spisovatelia sami rozdelili sa na dva tábory: vládny, ktorý zbližoval slovenčinu s češtinou, a opozičný, ktorý sa pridržal ustálenej normy a jazykovej tradície? — Od prevratu dobrí slovenskí spisovatelia, a to bez ohľadu na príslušnosť politickú, v svojich dielach nepraktikovali zásahu zbližovaciu, ale tvorili na podklade dobrej rečovej tradície. Rozhodujúce je, ako písali dobrí spisovatelia. — Uznávame so Stanislavom, že sa často zo spisovnej slovenčiny robí politikum. Lenže takéto konštatovanie nás nijako nemôže uspokojiť. Treba si zodpovedať pritom otázku, kto a prečo robí zo slovenčiny politikum? Po prevrate politickú vec zo slovenčiny začali robiť tí, čo si mysleli, že postupným počešťovaním slovenčiny vznikne jednotný národ československý a že všetko typicky slovenské malo by zaniknúť v záujme stvorenia jednotného národa. Ale táto koncepcia bola a je od základu pomýlená, lebo jazyk ako najvlastnejší prejav osobitného národného života mohol by sa prípadne vo zvlášť vhodných okolnostiach trocha premeniť, ale len pomaly. Pre zmeny v jazyku sú nevyhnutné hlboké zmeny v mentalite národa. Prívrženci počešťovania slovenčiny omýlili sa v metode: začali počešťovať slovenčinu v predpoklade, že v dôsledku toho utvorí sa jednotný československý národ. Miesto duchovného zbližovania Slovákov a Čechov starali sa len o usmernenie slovenského jazyka v smysle českom, pričom zabudli, že jazyk je aj odbleskom mentality národnej. Takýto pomýlený a obrátený postup pochopiteľne musel vyvolať prudký odpor. A je len prirodzené, že zastancovia samostatného politického národa slovenského použili aj túto chybu svojich odporcov. Zo slovenčiny prestane sa robiť politikum len vtedy, keď o jej osudoch budú rozhodovať len Slováci a keď zákonom budú slovenčine zaistené všetky jej práva v štátnom živote a na Slovensku. Pokým sa dáva možnosť obchádzať i zákonom zaistené práva slovenčiny na Slovensku, do tých čias vec slovenčiny bude a musí byť aj politikum.

Od Stanislava boli by sme očakávali otvorené a objektívne slová o príčinách chaosu v poprevratovej slovenčine, ale on túto pálčivú

otázku obišiel. Porušovanie normy v spisovnej slovenčine po prevrate malo prirodzené príčiny vo veľkom rozvoji slovenčiny, na ktorý nebola prichystaná, ale okrem toho boly tu neželateľné zásahy so strany neslovenskej. Počnúc univerzitou, náš školský systém nepodporuje správny rozvoj slovenčiny. Na vysokých školách sú síce katedry jazyka a literatúry československej, ale stav je taký, že diplomovaní profesori z jazyka československého, ak sú to nie Slováci, po slovensky prakticky nevedia, ale mnohí z nich učia na Slovensku slovenčinu. Na Slovensku potom musia si osvojovať aspoň najbežnejšie znalosti zo slovenčiny, hoci ich povolanie vyžaduje, aby na stredné školy prichodili už so suverénnou znalosťou slovenčiny. Len u nás je možné, že štátny jazyk slovenský podnes nemá osobitných katedier na univerzitách, z čoho pochodí veľká škoda pre slovenčinu. Ani profesori iných odborov nemusia vedieť po slovensky, keď dostanú miesto na slovenskej strednej škole. Tým veľmi trpí vyučovanie, ale ešte viac slovenčina. Potom nie div, že absolventi stredných škôl a učiteľských ústavov po osemročnom živote v jazykovom chaose na školách majú nedokonalú slovenčinu. Keď k tomu pridáme, že sa slovenčina zaznáva i na bratislavskej univerzite, ktorá bola preto založená, aby Slováci na nej učili, nemôžeme sa čudovať, že rozvoj spisovnej slovenčiny ustavične sa hatí nie vinou Slovákov, ale školského systému. O týchto prekážkach zdarného rozvoja slovenčiny Stanislav z taktických príčin mlčal, hoci objektívny dejepisec spisovnej slovenčiny musí ich aspoň zaznačiť, keď už nenachodí pre ne odmietnutie.

(Pokračovanie.)

Ján Mihál:

SMUTNÉ SKÚSENOSTI.

Treba sa nám biť za každý svojský výraz. Skúsenosťou, pravda, smutnou prichádzam na to presvedčenie, že naozaj inteligentný Čech má viac pochopenia pre slovenský spisovný jazyk ako mnohí Slováci a Slovenky.

Jedno je isté: na nás sa lepí cudzota ako na nikoho na svete. My sa pokladáme za šťastných, keď sa môžeme pochvastať cudzím opŕchnutým perím. Viem, akí boli moji najdrahší v svojej biede a závislosti od „chlebodarcov" hrdí na zaplakanie, keď počuli, že ich synak už rozpráva jazykom držiteľov moci, hoc oni sami mi vôbec nerozumeli.

Ale nečudo, v tomto vrchovatom kraji, kde sa vrch s vrchom, skala so skalou o miesto pretekajú a ľud len to môže pomenovať svojím, čo v ruke tríme, nebude do tých čias inakšie, kým tento ľud, ba

najprv z neho zrodená inteligencia, nestrasie sa falošnej doktríny, nalepenej na ňu mocou tradície cez dlhé desaťročia, podľa ktorej človek neje svoj vlastný chlieb, ale ho dostáva vraj zo štedrej pravice svojho zamestnávateľa, preto musí mu devótne slúžiť nielen svojimi fyzickými a psychickými schopnosťami, ale i svedomím a žertvovaním najcennejšieho, čo človek vôbec má: osobnej slobody.

Tu nielen často počujete, no vidíte v životnej aplikácii nešťastné, z čias duševnej tmy a sociálneho rabstva pochádzajúce gnómické príslovie: Čí chlieb ješ, toho pieseň spievaj!

Tu si ľud ešte vždy neuvedomuje, že ponajprv je svoj vlastný chlieb, ktorý si krvopotne vyrobil a zarobil, a preto má každý zdravým rozumom obdarený človek spievať hrdinskú pieseň svojho vlastného ja, svojej vlastnej osobnosti.

Všetka tejto podobná neresť v našej spoločnosti pochádza z toho, že deti Šťasteny, ktoré môžu zamestnávať a dávať robotu iným, neuspokoja sa len vykorisťovaním akéhokoľvek druhu síl svojich robotníkov, ale chcú mať ich cele v svojich krážoch.

S národným charakterom človeka súvisí aj národné povedomie a s tým zas, keď už nie láska, tak aspoň úcta k vlastnému spisovnému jazyku.

Ak si nedovolíme vplývať na svoj národný charakter ľudmi sebeckými, zachováme si smer vývinu svojho jazyka tak, ako je určený duchom národného kolektíva a tradičnou kohéziou našich pokolení.

Hlavná vec, aby vývinová čiara nášho jazyka neodchyľovala sa od smeru, ktorý jej predpisuje naše národne uvedomené kolektívum. To neodchyľovanie bude len tak možné, keď tých národne uvedomených jednotlivcov z nášho národného telesa bude čím viac a keď budú vždy pevnejší v charaktere národnej stálosti a vytrvalosti.

Rozhodne neosožia nášmu jazyku takí jednotlivci hlavne v radoch učiteľských, ktorí sami pokladajú cibrenie svojho jazyka za farchu života i dňa, za nepríjemné, ba daromné mrhanie času. Bohužiaľ, najdú sa medzi nimi aj takí, čo pokladajú prestykovanie slovenského jazyka nepotrebnými mu elementmi za nadvlastenectvo, lebo sú ešte vždy v zajatí neprirodzenej a falošnej ideologie o národe a štáte.

Slovák nielen jednoduchý, neučený, ale aj učený alebo poloučený a hádam hlavne taký, nazdáva sa ešte i dnes v zmenených pomeroch štátnych, že lipnúť k svojeti je hriechom proti štátu, namýšľa si to len preto, že si nevie stotožniť pochop národa s pochopom štátu. Sám sa nepokladá za člena istého národného kolektíva. Pochop ten tlmili v ňom nárečky, podávajúc mu namiesto pravého jeho obsahu len kadejaké jeho odvarky, ktoré sa slovenskému citu priečily, čo hneď i podvedome. Preto sa nestotožňuje náš človek s národom a nestotožňuje sa veru ani so štátom. Keby jasne vedel rozoznávať pocho-

py: jednotlivec, národ, štát, musel by vedieť, že tým štátom je vlastne každý obyvateľ jeho, podobne národom sme všetci, ktorých spája spoločný jazyk, zvyky, rovnaké životné záujmy a pod.

Združenie ľudí, či už násilné a či dobrovoľné, na ochranu životných záujmov, jazyka, viery, pokroku a kultúry, môžeme nazývať štátom. Tým združením sme teda my jednotlivci. Keby to náš človek si uvedomoval, iste by zaujímal iný postoj k tejto spoločenskej ustanovizni, ako zaujíma takto. Nebol by voči tejto ustanovizni taký ľahostajný, ako býva často teraz. Mal by teda iný postoj nielen k štátu, ale i k národu a k jeho prejavom, túžbam a potrebám. Zaiste by to združenie pokladal za svoje a seba za jeho časť. A potom, ak má rád seba, zaiste by mal rád nielen štát, ale i národ a jeho akcidencie.

Jednou z akcidencií národa je i jazyk ako zjav sociálny, ktorý poznávame na patričnom národe. Táto akcidencia vznikla, žije, vyvinuje sa, stagnuje a hynie so svojou entitou.

Jazyk slovenský je akcidenciou slovenského národa. Tu zas môžeme povedať: ak milujem seba samého, v sebe svoj národ a v národe štát ako dobrovoľné združenie jednotlivcov národa na ochranu svojich práv a záujmov, to nemôžem nemilovať i svoj jazyk, ktorý je prejavom národného ducha.

Len ten môže oddeľovať lásku k národu od lásky k štátu, kto je v zajatí akéhosi štátneho monopsychizmu, t. j. kto verí, že akýsi rozum mimo nás spravuje štát, a nie my sami, že ten rozum je štátom, a nie my.

Chceme harmonicky dokonalého človeka, aby mohol byť i národ taký. K takej dokonalosti je nevyhnutne potrebná i dokonalosť jazyka, nástroja, ktorým sa v národe navzájom dorozumievame.

Jazyk je nástroj i schopnosť. Čím dokonalejšie vládnem týmto nástrojom, tým ľahšie mi porozumejú a tým dokonalejšie a dôkladnejšie vyslovím vzťahy, ktoré mi bohaté situácie života poskytnú.

Žriedlom jazyka sú senzoricko-akusticko-motorické zvyklosti vo vedomí jednotlivcov, tvoriacich isté národné kolektívum. Narúšanie týchto zvyklostí zaúčinkúva na nás nepríjemne, rušivo. Pravda, nie na všetkých rovnako. Sú mnohí jednotlivci tupých alebo zatupených, nevychodených senzoricko-akustických ciest a z toho pochodí šramot v jazyku. — Jednoducho sú ľudia, ktorí nemajú smyslu pre jazyk, ako sú ľudia, ktorí nemajú smyslu pre hudbu. A práve preto: ako nehudobník nemôže rozhodovať vo veciach hudby, tak nemôže rozhodovať vo veciach jazykových ten, kto pre jazyk nemá smyslu. Pravda, treba podotknúť, že smysel sám ešte nestačí ani v hudbe ani v otázkach jazykových. Preto tí, čo majú pre jazyk menej smyslu a menej školenia v jazyku, nech sa spravujú podľa tých, čo majú v jazykových otázkach okrem vrodeného smyslu i potrebné odborné znalosti.

A tu prichádzam na smutné skúsenosti. Celkom dobromyseľne som upozornil raz istého mladého slovenského inteligenta na chyby v jeho hovorovom jazyku, no zle som pochodil. Napísal mi rovno grobiansky list a takým povýšeneckým tónom, že som žasol. On vraj vie po slovensky, je predsa Slovák, do slovenskej školy chodil a pod. Bol to učiteľ. — Istá temperamentná pani na smrť sa mi nahnevala, keď som ju opravil, aby správne po slovensky vykala: *Vy ste boli.*

Poúčať sa máme všetci navzájom. Sám som bol istej dáme veľmi povďačný, keď ma raz upozornila, že nevyslovujem správne po slovensky: sľiuka, ďieuka, hláuka a pod., ale vplyvom ruštiny: sľifka, ďiefka, hláfka a pod. Tá dáma nebola filologom, a prijal som od nej upozornenie veľmi vďačne. — Iná dáma na výčitky pre neslovenskosti v jej obcovacom jazyku vyhovárala sa najprv na školu, na profesorov, na svoju pamäť, na zvyk, ale napokon si predsa len vypožičala so tri ročníky Slovenskej reči, že sa dá do študovania.

Najsmutnejšou kapitolou zo smutných skúsenosti bude kapitola, čo nasleduje. Sú to vlastne kapitoly tri o troch neznámych, nie prsteňoch, ale o troch filologických neznámych, o *x, y, z,* ktorým nemôžem nepovedať si svoje. Bol by som rád, keby ma potom *x, y, z* poctili replikami, pravda, nie anonymne, veď v SR nemusia svoje mená skrývať. Páni *x, y, z* poznajú sa v mojich odpovediach. Viem, že čítavajú SR a tak moje skromné slová nezapadnú bez ozveny. Ostatní čitatelia Slovenskej reči mi láskave prepáčia, že píšem z vážnych príčin pre svoju osobu v rébusoch. Neráčte byť zvedaví na kolbište, kde som sa stretol s tými neznámymi filologickými veličinami, nech vám dostačia veci, pre ktoré sme vo vlasoch. — Páni *x, y, z,* vedzte, že rád sa poučím a taktiež aj uznám, keď ma presvedčíte o svojej pravde.

Pán *x,* prvý z troch neznámych, bol by na výške svojho povolania, len nevie rozoznávať. Nazdáva sa, že *reber* a *rebrík* sú pochopy totožné nielen do detailov, ale i do veľkosti. Škoda, že *réber* sa nedostal do Pravidiel! Rebrík je deminutívum k *reber*! Tento pán ma chcel poučiť, že *tadolu, tuhore* sa majú písať „ta dolu, tu hore". Nuž ráčte si prečítať Kuzmányho báseň „Štyri čiastky roku" v Sobraných spisoch I, vydaných Maticou roku 1922! Prečo neuznávate slovo *máčik,* ale len kocúrik? Pravidlá uznávajú nielen *máčik,* ale i *máček.* Tak, čo? Potkli ste sa do *máčika* len preto, aby ste mohli do mňa búšiť. Pán x, *vyriadiť* a *upratať* sú dve. Povie vám to hociktorá slovenská gazdiná. Pán x, vy ochudobňujete spisovný jazyk slovenský, chcete, aby sa zabudly tieto slová: *vyčankať, šrôtaj, žviakať, meridzať, púzalka.*

Pánu x sa nepáči najrozšírenejšia slovenská kvantita v slove *susedí,* ale vraj správne súsed. Povedzte mi, pán x, láskave, čo je vám

vadzia pánu x aj pl. *odpovede,* chce mať len „odpovedi".

Čudná vec, že tento p. x nebol slovenským malým chlapcom, inakšie by vedel, že *Fanko — Fano* je slk. hypokoristikum k lat. Bonifáciusovi, no s Fraňom, ako si p. x myslí, nemá nič spoločného. — Pán x nemá smyslu pre deminutíva, lebo mu *sviečočka* klala oči, chcel mať len sviečku. Vraj nie *Česko,* len Čechy!

Uisťujem pána x, že aj on ľahšie vysloví *levovi, leva* ect. ako ľvovi ľva etc.

Druhý neznámy je pán *y.* Bojí sa, že množstvo v detstve naučených fráz, povrávok a prísloví mohlo by sa odrážať v jazyku dospelých vraj na škodu jadrnosti a jednoduchosti. Pán y, myslím, že Kalinčiakova Reštaurácia je cenná i preto, že je v nej veľké množstvo prísloví a porekadiel! Je jazyk Reštaurácie nie jadrný a jednoduchý? Nazdávam sa, že ľudia, ktorí vedia veľa prísloví a povrávok, vedia vždy jadrnejšie a šťavnatejšie rozprávať ako tí, čo podobnú zásobu nemajú.

Pán y mi hodil do tváre túto vyškieravú vetu: „Sám horlíte za rečovú očistu a preca ani vy ste sa nevyhnuli (sic!) chybám." Pán y, nuž horlím za jazykovú očistu, aby ste nerobili také chyby, ako som uviedol i v citovanej vašej vlastnej vete. Spravili ste chybu: Slováci hovoríme *nevyhli,* a nie „nevyhnuli"! A napokon, kde ste čítali o mne, že som sa vyhlasoval v jazykových veciach za neomylného? Nie, pán y, ja tiež mám chyby, no usilujem sa postriasať ich so seba. Nemeriam lásku k štátu podľa priamej úmernosti kvantitatívnej stupnice jazykových neslovenskostí, ale podľa nepriamej, t. j. čím menej neslovenskostí, čím krajší, čistejší jazyk, tým väčšia láska k svojeti a k Slovanstvu, a tým i k štátu.

Pán y necíti rozdielu medzi *„tučne tlačeným písmenom"* a *„hrubo tlačeným".* Písmená, pán y, môžu byť *tučne tlačené,* ale pritom nemusia byť *hrubo tlačené.*

P. y píše „Lastovicou menuje Slovák istý druh ľudovej výšivky a tiež ozdobu vypílenú tesárom na priečeli dreveného domu". Nieže tak! Lastovica a lastovička je dnes už jedno a to samé, hoc lastovička je vlastne deminutívum k lastovica. V Bernolákovom Slowári, ktorý sa veľmi opieral a západoslovenské nárečie, niet rozdielu medzi lastovicou a lastovičkou, tobôž ho niet na strednom Slovensku. I tesár môže vyrezávať *lastovice* i *lastovičky.*

Pán *y* sa ma pýta, či nemám „pádnejšieho výrazu", ako je *„Kde sa nosia lastovičky?"* Vraj, aby som radšej takto napísal: „Kde si robievajú hniezdo?" Pán y, neboli ste nikdy slovenským deckom, lebo by ste vedeli, že slovenské deti v rozhovore o vtákoch nevravievajú: „tam a tam si robia hniezdo pinky, stehlíky" etc., ale povedia to: *tam a tam sa nosia pinky, stehlíky* etc. Na otázku *„Kde sa nosievajú la-*

stovice?" by len neznalec slovenského jazyka a života vôbec mohol odpovedať: „lastovice sa nosievajú v klobúku" a pod.

Pán *y* sa náramne mýli, ak si myslí, že termín *sklep* je menej známy ako *obchod*. Náš ľud chodieval do prevratu len do *sklepu* a dnes veru tiež len ta chodieva. Iba tí, čo si myslia, že sú voľačo viac, sbierajú po uliciach bez výberu, čo im vietor podveje. Slovo sklep v smysle maď. *bolt*, nem. *der Laden* by som nijako nevytískal v prospech slova obchod alebo krám. Slovo sklep je rozšírené na západe hádam ešte viac ako na strednom Slovensku. Nech má svoju funkciu tak *obchod* ako *sklep*, *obchodník* ako *sklepník*. Termín *sklep* sa drží už dávno. Ráčte si len pozrieť Bernolákov Slowár, ale nepohrdnite ani našimi autormi! Udám vám niekoľko adries: Kukučín I, II, Tajovský V, Šoltésová, Deti, Jesenský I, etc.

Neviem, ako môžete zavrhovať slovo *rázštep*, keďže sa tá vec po slovensky tak menuje, a nie „rozštep"?! Ešte len i v Pravidlách pri hesle *rázštep* niet vysvetlivky, ale pri hesle „rozštep" je znak rovnosti a za ním *rázštep*. — Vám je slovo *porodinený* násilenstvom na slove príbuzný. Nie tak, pán y, *porodinený* je slovo slovenské, dostalo sa spontánne pod pero spisovateľovi Jégému v Krpčekoch sv. Floriána. Slovák rád rozpráva takými slovami, ktorým pozná nielen smysel, ale i význam, nakoľko len môže. Slovu príbuzný pozná len smysel aj to len z kníh v kontexte, kým slovu *porodinený* pozná i význam, nielen smysel, vie, že *porodinený* znamená *byť v rodine*.

Je zaujímavé, ako dôvodí pán y proti termínu *„hrnčená pec"*. Podľa neho má byť len kachľová pec, lebo vraj pec stavajú z kachieľ, a nie z hrncov. To je práve taký dôvod, ako keby som povedal, že výrazy *papierová politika* alebo *jalová robota* sú nie dobré, lebo papierovú politiku nerobia z papieru a jalovú robotu nerobia z jalovíc. Nuž termín *„hrnčená pec"*, tiež sa podplietol pod pero spisovateľovi J. G. Tajovskému (V, 47) cele prirodzene, a tak má právo v slovenskom spisovnom jazyku.

Pán y nevie, čo je to „dolunicky"! Ste filologom, pán y? Ak hej, to ste mali čítať daktoré zo staroslovienskych štvoro evanjelií, kde by ste sa boli potešili, — ak ste Slovák a naozaj filolog, len by vám tak bolo srdiečko podskočilo, — čítajúc toto: *učenici jego padǫ* (aorist = padli) *nici"*, t. j. tvárou na zem padli. Z toho *nici* pochádza i slovenské *dolunicky*. Nemôžem zato, že ste to, pán y, nenašli v daktorom slovníku.

Pánu y je proti srsti datív dôvernosti. To nechápem. Hádam nevie, čo a na čo je?

To je logika: Pán y je proti *sklepu* v prospech obchodu preto, bo vraj slovo „obchod" je na Slovensku rozšírenejšie(?), a proti slovu *ceruzka* je preto, že slovo *ceruzka* je síce rozšírenejšie a známejšie,

ale vraj cudzieho pôvodu, kým tužku odvodzujeme od tuhy. Odporúčal by som mu pre *ceder libanónsky* vymyslieť dajaké domáce pomenovanie.

Je pravda, že v slovenčine nemáme krstného mena *Janico*, ale môžeme mať a veru i máme hypokoristikum od Ján: *Janico*. Je tak, pán y? — Prečo sa vám nepáči tvar *nezdvorivý*? De gustibus! Ak mi dokážete, že tvar na -lý je slovenskejší, prosím! No Slovák, kde môže, vyhne adjektívu -lý!

Ad vocem *ohrdieť* a *ohrdiť*! Pán y otcovsky blahosklonne odporúča písať ohrdiť m. *ohrdieť*. Nuž pozrime obom tým tvarom na koreň. Vezmime ich bez predpony: *hrdiť* a *hrdieť*. Prvé je sloveso predmetné, vidu trváceho, druhé je podmetné, vidu začínacieho. Obe tieto slovesá, predponované v tvare prítomného času, majú futurálny význam: *ohrdím*, t. j. spravím voľačo abo voľakoho hrdým, čo, pravda, vôbec nevravievame; *ohrdiem*, t. j. stanem sa hrdým voči voľakomu. *Ohrdiem ťa* (zvláštna akuz. väzba), t. j. *stanem sa hrdým voči tebe*. Teda jedine možné je *ohrdieť-ohrdiem-ohrdel som* koho, ako to ľud užíva. Slovesá, ktorými vyjadrujeme emocionálne vzťahy, bývajú gramaticky subjektívne, ale funkcionálne objektívne, na pr. okrem spomenutého *ohrdieť*, napochytre aspoň jedno: *želieť*, *ožalieť*, *besnieť-zbesnieť*. Uvedené môžem užívať nielen subjektívne, ale aj objektívne. Môžem povedať: *želiem* (ja sám seba), *želiem* niekoho, niečo; už s *besniem* je to kus inakšie, tu sa nám hodí predmetný tvar: *besním*, *zbesním* niekoho, t. j. spravím niekoho besným. Teda i týmto dokazujem, že jedine správne je *hrdiem*, *ohrdiem*, nie „ohrdím", lebo v podobnej situácii nie ja spravím hrdým druhého, ale sám ostanem hrdým voči druhému, čo môžem vyjadriť jedine tvarom *hrdiem*, *ohrdiem*.

Pán y nechápe, že panenka môže byť *chutne oblečená!* Čudné! Pre neho platí len vkusne. Škoda, že pán y nevidel ešte človeka chutne oblečeného! — Proti kvantite v Pravidlách nemôžem predbežne nič spraviť a musím sa jej podrobiť nolens-volens, a to je vaša moc, pán y. Veľmi lacné, pravda!

Ešte si pohovoríme o treťom neznámom, o pánu *z*, ktorý hľadá jerové pravidlo i tam, kde ho niet. Na pr. podľa neho má byť „jazevci, jazevca" m. *jazveci, jazveca* podľa jerového pravidla! Tak pozrite, pán z: *jazvьcь* dá *jazvec* cele podľa jerového pravidla, ale *jazvьci, jazvьca* dáva v slč. *jazveci* (ľud. *jazvece*), *jazveca* zaiste podľa nom. sg., čo potvrdzuje je i Trávníček (Histor. mluvnica čsl. 49), no nemôže dať podľa jerového pravidla „jazevci", „jazevca", keďže v tvare jazvьcь medzi spoluhláskou *z* a *v* jeru nebolo. Nenačim si pliesť prípad *šьvьcь, šьvьca* s *jazvьci*, pán z! Aký osoh bude z toho, keď v jedných knihách budeme mať „jazevca, jazevčí", v iných, hlavne v be-

letrii dobrých autorov zas len *jazveca, jazvečí.* Pozrite, pán z, v Zechenterovej Lip. Maši na str. 23!

Úžasne sa čudujem, že ma pán z poúča o predložke *po.* Veľmi dobre viem, že sa viaže s akuzatívom a lokálom, ale pán z mi dovolí, aby som ho poučil i ja o predložke *po.* Nemám vraj písať: *po dvaja, po dve vety, po dve slová,* ale mám písať: „po dvoch, po dvoch vetách, po dvoch slovách".

Tak po prvé: ľud všade hovorí len: *po dvaja, po dve kravy, po desať volov* a pod.; po druhé: slovenskí spisovatelia tak píšu, na pr.: Ja som ich už popredala *po desať groši.* Kuk. VII, 44; Čižmy tedy nie sú tesné, ba práve privoľné, že by sa do každej i *po dve také nohy* vmestily ako sú Maťkove. Kuk. I, 7.; po tretie: V Czamblovej Rukoväti (3. vydanie, upravené prof. Škultétym, autoritou zaiste i pánu z v týchto veciach známou) čítame na str. 173 toto: Na tomto základe budeš písať: *po dvaja* šli zo školy, *po traja* sa naháňali etc.; po štvrté: v ostatných slovanských jazykoch sa hovorieva tiež, na pr. v ruštine: *po dva rubľja, po tri kopějky*; v ukrajinčine: *po dvi korovi, po dva psi* a pod. a Smal—Stockyj—Gartner v Gramm. der ruthen. Sprache hovoria v súvislosti s týmto zjavom toto: Der so erhaltene Ausdruck ist nur als Nominativ und als Akusativ verwendbar. Im Plural und Dual setzt man nach *po* diese Kasus selbst, so dass *po* zu einer blossen Partikel wird (str. 439 a nasl.). V srbštine máme tiež: *po dvojica, po petorica,* no nijaké väzby s lokálom. Myslím, že to by mohlo pánu z dostačiť.

Ešte o predložke *po,* o ktorej pán z hovorí na druhom mieste: „Počuť síce v Liptove hovoriť: *ísť po vodu, po drevo* a pod., ale v Turci hovoria: pre vodu, pre drevo atď. Preto nie je správne udomáčňovať v literárnej reči predložku *po* miesto *pre,* ktorá je správnejšia." — Čudujem sa zas len pánu z, že v prospech predložky *pre* mu je smerodajný Turiec, ale v prospech zámena *daktorý, dakto* nie mu je smerodajné ani celé stredné Slovensko, ako to vyčítame na inom mieste (2. odsek, 3. strana) jeho neodôvodnených, neuverejnených výčitiek.

Ak je pánu z autoritou J. Škultéty pri zámenách, nech mu je ňou i pri predložke *po* a nech sa mu neťaží prečítať si druhý odsek § 239 tretieho vydania Rukoväti, keď už ignoruje to, čo som napísal o predložke *po* v SR IV, 203, a okrem toho nech nazrie aj do Miklosichovej Vergl. sl. Gramm. IV, 432 a nasl.

Iste je správne *hrať sa v kolky, v karty, na blšku, na klepačku* a pod., ako píše Vajanský v Herodesovi: Klbôčko detí na ceste veselo *na blšku hrá si.* Ale Tajovský zasa píše (V, 15): Jedni sedia, fajčia, pijú a besedujú, *iní v kolky hrajú,* tretí tancujú. — Teda koho sa pridŕža? Sám by som rozhodol vec takto: *hrať sa v kolky na peniaze*

alebo *o peniaze, hrať sa v karty o peniaze* alebo *na peniaze;* potom: *hrať sa na blšku* alebo *o blšku, hrať sa o loptu* alebo *na loptu.* — Kto nepozná slovenských autorov, kto nepozná jazyk ľudu, tomu ľahko písať: môže, ako chce, čo je najľahšie!

Pán z si myslí, že pstríňa je mladé strnadlo; to nie, ale: alias strnadlo — Pán z, *„Murár má tehál"* je práve také dobré ako *mám dreva, mám slivák, mám čerešieň, mám kníh* a pod. — Pán z káže písať *híkať* m. *hýkať,* lebo je vraj odvodené od citoslovca *hí.* Pravidlá majú citoslovce *hí,* ale nemajú slovesa *híkať,* no majú *hýkať.* Kálalov Slovník má za slovom *híkať* znak rovnosti a za tým: vykřikovati z údivu nebo strachu *hí!* ječeti; za *hýkať* má: vykřikovati úžasem. Ako vidíme, význam oboch u Kálala je rovnaký. Tvrdého Slovník má: *hí, hijo!* = slovce, ktorým poháňajú kone. V Pravidlách bude teda to správne *hýkať* a toho som sa pridržal.

Pán z, *cieň* a *sieň* sú dve veci. Vo Hviezdoslavovej Zuzanke Hraškovie čítame „... *konope drvila na cieni"*, no bály bývajú vo veľkej *sieni.* Obe slová, kedysi smyslom i významom i hláskoslovným ustrojením totožné, sú dnes už i smyslom i štruktúrou diferencované. Bol by hriech buď jedno, buď druhé vyrážať zo spisovného jazyka!

V slovenskom jazykovom vedomí *kolíska* s *belčovom* sa obsahove nekryjú, lebo *kolíska* je trojnohá, *belčov* dvojnohý; *kolísky* brávajú Slovenky aj do poľa, kým v *belčove* kolíšu deti len doma. Len slovom *belčov* rozlúštime správne hádanku: „Štyri kúty dva vrzgúty, duše nemá, dušu nosí", lebo len *belčov* má štyri kúty (*kolíska* má len dva) a dva vrzgúty (dve nohy, *kolíska* má tri!). Pán z by mal vedieť, že *kolíska* a *belčov* sú v takom pomere ako *vozík* s *kočom,* čo do pôvodu. Slovenský spisovný jazyk potrebuje i tie i tieto slová. Nikomu dosiaľ neprišlo na rozum vyrážať zo slovenčiny slovo *koč,* nuž pán z nesmie anatemovať ani *belčov.* To je veľmi lacný patriotizmus!

Ad *taliga:* toto slovo pán z najde okrem slovenčiny v r. *teléga,* v poľ. *telega,* v srb. *taliga,* v bulh. *taliga.* V slovenčine označujeme ním dvojkoliesku. Pravidlá nemajú slova *taliga,* ale Pravidlá nie sú slovníkom! No v Kálalovom alebo v Tvrdého Slovníku najdete, pán z, slovo *taliga,* po východoslovensky *teliga.* I na západnom Slovensku poznajú *taligu,* zistil som to sám. — Všetky tie slovanské jazyky, v ktorých je slovo *taliga,* prevzaly ho vedno s maďarčinou z tureckého slova *talik.* Teda slovo je i v maďarčine len pôžičkou. — *Taliga* má synonymum v kára, ktorá je pôvodu románsko-germánskeho a v slovanskom svete nie je taká rozšírená ako *taliga.* Skoro *kára* je v slovenčine funkčne preťažené. Odporúčam pánu z nazrieť do Kálalovho Slovníka, kde najde: *kára,* po 1. *taliga,* po 2. *trest;* podobne si to najde aj u Tvrdého. — Pán z, *fúrik* nie je *taliga!* Fúrik je vozidlo

na jednom koliesku! — Do literárnej slovenčiny nevnášam taligu ja, keďže má tam domovské právo mocou tradície. Odporúčam pánu z potiahnuť izoglosu slov *kára* i *taliga* v slovanskom svete a potom sa nemusí čudovať, že vnášam do literárnej slovenčiny slová maďarského pôvodu, ale sa začuduje sám, že natiska slovenčine slovo *kára*.

Iné poznámky pána z boly malicherné a nežičlivé. — Škoda, že páni *x, y, z* majú v rukách ostré nože a môžu nimi nielen sebe a iným ublížiť, ale ľahko môžu pošarpať a na posmech obrátiť i toho, kto im tie nože dal.

Jožo Martinka:

REČOVÉ NOVÔTKY V ZEMEPISE.

Švábsky Jura — Švábska Jura. V novších zemepisoch[1] nachodíme už len takéto tvary: pohorie Švábsky Jura, Švajciarskeho Juru, Nemeckým Jurom, Franckému Juru, Francúzskym Jurom atď. Táto novota sa protiví starým a dobrým zvyklostiam v slovenčine, lebo doteraz sa písavalo i v školských knihách len: t á J u r a, a nie „ten Jura". Novota je preto nesprávna, lebo podstatné mená, zakončené na *-a*, keď neznamenajú ani mužského ani mláďa, pokladajú sa za slová ženského rodu, a to bez ohľadu na to, akého rodu sú v inej reči. Hovoríme *tá plazma*, a nie „to plazma", ako je pôvodne v gréčtine; podobne *tá dogma*, *tá legenda*, *tá omega*, *tá paripa*, *tá guma*, *tá šabľa* atď. Práve tak môže byť v duchu slovenčiny len *tá Jura*, hoci je v nemčine *der Jura*. V latinčine sa píše od C. J. Caesara: mons Jurassus alebo J u r a (fem.). Do slovenčiny sa prejalo slovo *Jura* vplyvom latinčiny, veď v nemčine sa ujal názov Jura miesto starého názvu Alb len pred niekoľkými desaťročiami. — V češtine sa píše teraz verne nemeckému vzoru: Francký Jura atď. Tlakom úradných požiadaviek cenzorov školských kníh sa dostaly aj do slovenčiny tie protislovenské tvary. — Dôslednosť by vyžadovala, aby sme písali aj „tá Hardt", lebo v nemčine je die Hardt, „tá Rhőn", „to Vysoké Ven" atď., ale píšeme ten Hardt atď. Dôsledne by bolo: „tá Dunaj, tá Isar, tá Etsch, tá Ruhr, tá Maas, tá Ill" atď., ale užívame všetky tie mená riek v rode mužskom. Jedna výnimka — ten Jura — v rodovej dôslednosti za cenu všeobecného pravidla je nesmyselná obeta.

A potom slovo Jura — j u r a, j u r s k ý ú t v a r sa nepomerne

[1] Dr. St. Nikolau—J. Bojsa: Učebnica zemepisu pre III. tr. a ti istí pre vyššie triedy; Dr. Fr. Machát—Dr. J. Ružička: Zemepis pre nižšie tr., III. d.; Urban—Zpěvák—Koláček—Trnovský: Zemepis pre vyššie tr. Všade pri opise Nemecka a Švajčiarska.

častejšie užíva v geologii ako Jura v geografii —, ale už v ženskom rode, a to tak v slovenčine ako aj v češtine, hoci je v nemčine der untere Jura atď. Niet podkladu, na ktorom by mohol obstáť v slovenčine tvar: „ten Jura". Správne je len *tá Jura*, ako: *tá Matra*, *Fatra*, *Magura*, *Vlára*, *Kyčera*, *Čemera* atď.

Amazonka — Amazon. Najmohutnejšiu rieku sveta začínajú označovať slovenské zemepisy[2] zmenšujúcim slovným tvarom: „Amazonka." Zdrobňovacia prípona v mene najväčšej ricky sveta nemá smyslu. Zdrobnený tvar *Rudavka* má smysel vedľa väčšej rieky *Rudavy*, podobne *Olšavka* vedľa väčšej *Olšavy*, ale „Amazonka"? Máme i také riččne mená s príponou *-ka*, ktoré sice nevyjadrujú malosť menšieho toku vedľa väčšieho, ale sa uplatňuje zdrobňujúci vplyv prípony aj v nich. Taká je *Handlovka*, *Žilinka*, *Polhoranka* a iné. Kmeňom tých mien sú miestne názvy: *Handlová*, *Žilina*, *Polhora*, ale tvaru „Amazonka" —? Keby aj bola „Amazonka" pomenovaná podľa nejakého miestneho názvu, ani vtedy by jej nepristalo zdrobnené meno. Nemá takého mena ani v iných jazykoch. Ako by znela rieka dievčenským menom „Maruška" miesto *Maruše* v Rumunsku a „Sávka" miesto *Sávy* v Juhoslávii? Len toľko spojitosti je medzi názvom „Amazonka" a bájovými výbojnými ženami Amazonami. Len ľudová etymologia spojila indiánsky názov rieky s Amazonami. Brazílski cestovatelia udávajú, že spomenutú rieku menujú na hornom a strednom toku Maraňon, Manaos, Solimoes a na dolnom toku A m a s u n u, čo znamená hučiacu vodu, lebo viac ako na 1000 km vniká do rieky vysoký morský prílev. — Úradný portugalský názov je: rio das Amazonas — rieka hučiacich prílevov, z toho najviac reči prevzalo len názov A m a z o n alebo A m a z o n s k á r i e k a, v slovenčine tiež má byť *Amazon*. — Mnohoznačné slová: *Amazonka* = žena z bájí; *amazonka* = výbojná žena; *Amazonka* = ricka nevýhodne obohacujú reč. I preto je správnejšie *Amazon*.

Kavkaz — Kaukaz. Grécke a latinské názvy sa prejímajú do slovenčiny bez hláskoslovných zmien. Καύκασος je po slovensky K a u k a z. Gréčtina ani nemá hlásky „v". Novšie sa zavádza do slovenských školských kníh[3] tvar: „Kavkaz" a „kavkazský, Kavkazsko, Kavkazan" atď. Deje sa tak len pod českým vplyvom. Ti istí prekladatelia, čo píšu „Kavkaz", majú *Taurus*, a nie „Tavrus", *Mauri*, *Mauritánia*, *Mauritius*, *August*, *Laurentinský*, *Austrália*, *kaučuk*, *mauzoleum*, *Aurel*. Veď píšeme *auto*, a nie „avto", podobne *aula*, *autentický*, *audiencia*, *kauzálny*

[2] Označené knihy v opise Južnej Ameriky; Dr. Ursiny: Štatistická zemepisná príručka sveta, 1936, str. 7.

[3] Uvedené knihy.

atď. — Slovenčina má dvojhlásku *ay*, čo sa aj nepíše, ale sa hovorí *may* (mal), *bray* (bral) atď., ba vyslovuje sa i tam, kde sa píše *v*, ako: *zábayka* (zábavka), *kayka* (kavka) atď. Románske a germánske jazyky sa tiež pridržajú tvaru *Kaukaz*, *Caucase*. I slovensky sa má písať *Kaukaz*. — Pravidlá slovenského pravopisu zaviedly neodôvodnenú výnimku.

Točna — točňa. Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú len t o č n a. Z toho nasleduje, že sa tvar t o č ň a nepripúšťa ako nesprávny, hoci je opak pravda. Do vydania Pravidiel sa písavalo *točňa* a v hovore podnes žije len *točňa*. Tvar „točna" je v slovenčine cudzím tvarom. — Sloveso *točiť* je všeslovanské. I slovenčina má z neho niekoľko odvodenín. Jedna z nich je t o č ň a. Príponou -ň a sa tvoria v slovenčine slová, ktorými sa označuje miesto, ako: kôlňa, tehelňa, záložňa, predajňa, dielňa, stajňa, šatňa, poradňa, liahňa, spálňa, herňa atď. I rozšírená prípona -o v ň a znejc mäkko, na pr.: tkáčovňa, sborovňa a pod.

Slovenčina nemá miestotvornej prípony „-na", teda nemôže byť slovenského slova „točna". Slovenčina má len miestotvornú príponu *-ňa*, a preto slovenské slovo je len *točňa*.

Predel — priedel, ráztoka. Na označenie medze, od ktorej sa rozteká prškova voda na dve oprotivné strany, užívajú sa slová: ráztok, ráztoka, rázdelie, rozvodie, vododiel, vodné rozhranie. Novšie sa zavádza nedobre tvorené slovo: predel podľa vzoru předěl. Slovo by malo znieť *priedel*, ale sa neužíva vedľa uvedených slov. Z ráztoky máme hojne pomedzných názvov, ba i mená obcí (*Ráztočnô*, *Ráztok*, *Ráztoky* atď.). Slovo *ráztoka* je dobrý výraz odborný.

Dr. *O. Ferianc:*

ORNITOLOGICKÉ NÁZVOSLOVIE.

(Ukážka z časti systematickej.)

Rád: Passeres — spevavé vtáky.

Čeľaď: C o r v i d a e — h a v r a n o v i t é.

Rod: Corvus L.

Corvus corax L. — krkavec čierny.

Corvus corax L. — krkavec čierny stredoeuropský.
Corvus corax sardus Kleinschm. — krkavec čierny sardínsky.
Corvus corax islandus Hantsch. — krkavec čierny islandský.
Corvus corax varius Brünn. — krkavec čierny fársky.

Corvus corax hispanus Hart. § Kleinschm. — krkavec čierny španielsky.

Corvus corone L. — vrana čierna.

Corvus corone corone L. — vrana čierna európska.

Corvus cornix L. — vrana popolavá.

Corvus cornix cornix L. — vrana popolavá stredoeurópska.
Corvus cornix sardonius Kleinschm. — vrana popolavá sardínska.
Corvus cornix minos Meinertzh. — vrana popolavá grécka.

Corvus frugilegus L. — havran čierny.

Corvus frugilegus frugilegus L. — havran čierny európsky.

Rod: Coloeus Kaup.

Coloeus monedula (L.) — kavka obecná.

Coloeus monedula monedula (L.) — kavka obecná švédska.
Coloeus monedula spermologus (Vieill.) — kavka obecná západoeurópska.
Coloeus monedula soemeringii (Fisch.) — kavka obecná východoeurópska.

Rod: Pica Vieill.

Pica pica L. — straka obecná.

Pica pica pica (L.) — straka obecná európska.
Pica pica galliae Kleinschm. — straka obecná francúzska.
Pica pica melanotos Brehm. — straka obecná španielska.

Rod: Cyanopica Bp.

Cyanopica cyana (Pall.) — belasá straka.

Cyanopica cyana cooki (Bp.) — belasá straka španielska.

Rod: Nucifraga Vieill.

Nucifraga caryocatactes (L.) — orešnica perlavá.

Nucifraga caryocatactes caryocatactes (L.) — orešnica perlavá európska.
Nucifraga caryocatactes macrorhynchos Brehm. — orešnica perlavá sibírska.

Rod: Garrulus Vieill.

Garrulus glandarius (L.) — sojka obecná.

Garrulus glandarius glandarius (L.) — sojka obecná európska.
Garrulus glandarius rufitergum Hart. — sojka obecná anglická.

Garrulus glandarius ichnusae Kleinschm. — sojka obecná sardínska.
Garrulus glandarius corsicanus Laubm. — sojka obecná korzická.
Garrulus glandarius kleinschmidti Hart. — sojka obecná španielska.
Garrulus glandarius cretorum Meinertzh. — sojka obecná krétska.
Garrulus glandarius hibernicus With. a Hart. — sojka obecná írska.
Garrulus glandarius athesiensis Burg. — sojka obecná švajčiarska.
Garrulus glandarius albipectus Kleinschm. — sojka obecná talianska.

Rod: Perisoreus Bp.

Perisoreus infaustus (L.) — sojka zlovestná.

Perisoreus infaustus infaustus (L.) — sojka zlovestná europská.

Rod: Pyrrhocorax Vieill.

Pyrrhocorax pyrrhocorax (L.) — čavka červenozobáková.
Pyrrhocorax graculus (L.) — čavka žltozobáková.

Władysław Bobek:

RUSIZMY, POLONIZMY A JUHOSLAVIZMY V LITERÁRNOM JAZYKU SLOVENSKOM.

(Pokračovanie.)

cárica, „noci bledá cárica", Sl. II, 197; rus. *carica.*

carstvovať, Hr-oň, pr. 2; carstvenie, Hr-oň, Sok. Dobš. II, 124; rus. *carstvovať.*

celokupnosť, „celokupnosť (Gesammtganzes)", B. U. 10; *skupnosť:* „bere... výraz ‚Morava' v obšírnom smysle za skupnosť zemí prináležajúcich", B. U. 73; tvorené podľa rus. *sovokupnosť.*

celovať, Jes. V. I, 118; Kuk. V, 243; pocelovať, tamtiež 13; scelovať, tamtiež 49; rus. *celovať* a pod.; i stčes.

cepeneť, „pluky cepenejú|Pred osudným Dimitrija menom", ZLž 168; rus. *cepenet';* vide ocepeneť.

cerkev, LLž 68; rus. *cerkov'.*

Crnogorec, Vaj. X, 237; Crnagora, Vaj. III, 89 i často; srbchor. *Crnogora, -ac;* tvar v Duš. S. I, 179 *Črnagora* je kontamináciou tvaru srbchor. a slk.

čajka, „To čajky zradné... na nich vesluje... božia kára", Sl. II, 269; nesprávny je tvar *šajka* s tým istým významom v Duš. S. I, 24; rus. *čajka,* poľ. *czajka.*

čelenka, Hv. III, 177; srbochor. *čelenka.*

čerep, „Drobnosti sú čerepy bez ceny", B. U. 62; rus. *čerep.*

čerevo, „nech sa prekole cez čerevá", B. U. 93; rus. *čerevo.*

čerta, „pojediné rysy i čerty (linie)", B. U. 10; rus. *čerta.*

čestitať, „Ševrlay čestital Štú-

rovi k tak znamenitému daru", II-an, S. P. I, 301; „stolice čestitaly prípisami", tamtiež 531; srbchor. *čestitati.*

čin, Hv. III, 287; Kuk. IV, 10; viď *način.*

človek, Hr-oň, pr. 3, vysv.: „...*človeka* miesto *človeka* je skrácenč po poľsky" (tamtiež, 8); poľ. *człek.*

čudesný, Hv. I, 41; rus. *čudesnyj.*

čudotvorný, „za obrazmi čudotvornými", ZLž 51; rus. *čudotvornyj*; čudotvorec, ZLž 121; čudotvorca, Hv. III, 534; rus. *čudotvorec*, poľ. *cudotwórca.*

čulý, »citlivý«; „muž svedomia čulého", S. P. II, 39; „v čulom srdci", Hodža, S. P. 27", 392; „predcítia čulé srdcia", Vaj. S. Pl. 48; Vaj. N. N., 1890, 125, 4; S. P. II, 492; Bot. Sp. 19; sémantický polonizmus z poľ. *czuły.*

čuprina, Hv. III, 41; Kuk. III, 157; u oboch z poľ. *czupryna*, hoci je aj česky.

čuť, »cítiť«; Sl. I, 176; „Keď som sa čul prezradeným", ZLž 73; „V srdci ho (= život) čuješ", Dohnány, S. p. 1, 3, 142; (Šarac) „...čujúc pána svojho smrť", Štúr, S. p. III, 31.; tiež B. U. 51, ZLž, 127; Hv. III, 553; Kuk. X, 93, V, 124; „... Lejú sa spevy svetlého učutia", Dobš. Conc. III; použitie slovesa čuť je asi vplyvom poľ. *czuć*; úplny polonizmus je učutie z poľ. *uczucie*, »cit«; Vajanský V. b. 207 má tvar čutie, »cit«.

čuvstvo, Sl. I, 213; Hodža, S. P. 27, 394; čuvstvovať, J. Hl. 48; tamtiež samočuvstvovanie; pričuvstvovať, B. U. 76; rus. *čuvstvo, čuvstvovať.*

ďad, „žobrák", Hv. II, 293, III, 123; poľ. *dziad.*

dalija, „nepredalemných dalijov svetoducha ako sú Goethe a Hegel", H-oň, Sok. II, 85; „na daliju toho" (Svätopluka), Hodža S. P. 27, 384; „na junáctvo Čiernej Hory a všesrbských dalij sbory", H-oň Or. VII, 270 (vysvetľuje H-oň: „dalija je hrdina od dolieť", je to nesprávne); „dalijov a víťazov", P. T. B. II, 75; „dalejnami (deroinami) pohanov", H-oň, Sok. II, 186, nie zo srbchor. *delija*, ale z maď. *dalia* (jedno aj druhé z tur.).

damascénka, »druh šable«; Sl. II, 288; poľ. *damascenka;* slovo má Jungman z poľ.

darunok, B. U. 74; rus. *darunok.*

davoria, zaspievať peklu davoriu starú", Sl. II, 275; srbchor. *davorija*, »vojenská pieseň«.

debra, „Po jakých debrách" Záb. Sok. I. príl. 7; Záb. Kul. 27; „v každej debri", B. U. 95; rus. *debr'*, malorus. *debra;* u Záb. možné preniknutie priamo z rusniackeho.

dejanie, „ich dejanie a osud", J. Hl. 61; rus. *dejanie.*

dejstvovať, H-an S. P. I, 526; Duš. S. II, 252; dejstvo, Host. Let. M. Sl. VII, 1. 46; dejstviteľ, H-an, S. P. II, 242; spoludejstvie, ZLž

88; dejstvie, ZBD 141; Hv. III, 454; protidejstvie, Vaj. K. 494; *dodejstvovať*. P. T. B. I, 147; rus. *dejstvo, dejstvovať, dejstvovateľ; dejstvie, sodejstvie, sodejstviteľ.*

deržava, H-an, S. P. VI, 116; Nosák, Sok. VIII, 114; ZLž 49; P. T. M. 54 *deržavný*, H-oň, Sok. II, 186; ZLž 16; država, H-oň, Sok. II, 233; Duš. S. II, 247; Host. Let. M. Sl. VII, 1. 44; J. Hl. 47; P. T. M. 58-9; J. P. D. S. 192; „Christodržavy pozemskej", H-oň, Sok. II, 233; državný: „ustrojnosť državná (státna)", Štúr, S. p. III, 23; tenže, S. p. I. III, 149 dŕžava; B. Sl. VII, 2. 34; Kuk. V, 114—5; dŕžavný, Hv. II, 28; rus. deržava, deržavnyj. Nie bez vplyvu na tvar država bolo asi srbchor. (z rus.) *država.*

detinný, „s detinným citom", Vaj. III, 43; poľ. *dziecinny.*

devica, P. T. B. II, 113; Duš. S. II, 52; Hv. I, 311; rus. *devica,* poľ. *dziewica.*

devojka, (o Milici) Sl. II, 209; srbchor. *devojka,* rus. (zriedkavé) *devojka*; *devojna* (H-oň S. P. IV, 469; Hodža S. P. 30, 570), tvorené podľa týchto tvarov.

devucha, »dievka«; „jak ruže kvetúce devuchy", Pal. Conc. 194; poľ. *dziewucha.*

devuška, H-an, S. P. I, 525; Duš. S. I, 22; P. T. B. II, 189; devuška, Duš. S. I, 23; rus. *devuška, devušenka.*

dielo, H-an, S. P. I, 69 („cele dielo", »zamestnanie ekonoma«); veľmi časté v slk. vo význame »vec«, rus. *dielo;* „V samom diele" B. U. 22, 71 i často; »vskutku«, rus. *v samom dele.*

dlžno, »treba«; „zahraničnú situáciu dlužno pomenovať..." B. U. 1; frazeologický rusizmus; rus. *dolžno, dolžnyj* a pod.

dobrodeteľ, „d. (Tugend)", B. U. 26; rus. *dobrodeteľ.*

doľa, „hroznej doli", »osudu«, Hodža, S. P. 32, 30; rus. *dolja,* poľ. *dola.*

domášin, „z pohostinským domášinom", P. T. B. IV, 39; domašin, tamtiež 51; domatín, ČZ, 168; srbchor. *domaćin; š* v tvaroch P. T. je z rus. *domašnyj,* »domáci«; Hurb., S. p. I. I, 3 má: domášny.

domorodec, ZLž 247; rus. *domorodnyj, (inorodec).*

domovina, Jes. Zz 49; Bot. S. P. III, 457; Vaj. V. b. 243; Tomášik, Or. II, 348; Hv. II, 75, 386; Host. Let. M. Sl. VII, 1. 48; „býva nenáviden v domovine a v svojom otečestve". B. U. 6; Bot. Sp. 173; domovinný, P. T. B. IV, 141; srbchor. *domovina, domovinski.*

dopros, „doprosy a pytky", ZLž 38; rus. *dopros.*

dostojenstvo, B. U. 1; rus. *dostoinstvo.*

drevný, drevnosť, „drevné právo", B. U. 18; „po celej drevnosti uhorskej", B. U. 83; drievny, P. T. B. IV, 43; rus. drevnyj, -osť; i stčes.; lež v uvedených príkladoch sú to rusizmy.

druh druha a pod.; „Slováci... s Čechmi... nikdy neodstrkovali

druh druha", H-an, S. P. I, 55; „Slovania druh s druhom v rozopre". H-an, S. P. I, 56; „poľovníci ... rozprávky druh od druha vedia", Nosák, Or. IV., 38; „vzájemné šetrenie druh druha", (tu pleonasmus zbytočný), ZLž 106: „zúra druh na druha", ZLž 167; rus. *drug druga* a pod., »vzájomne«.

d r u h, n e d r u h, „druhov i všetkých nedruhov slovenských", ZLž 246; rus. *drug, nedrug,* »nepriateľ«.

d r u m, „Oltáre kruší | Na štrk dlahoprašný, na drumy", Hodža, S. P. 32, 321; srbchor. (z gréc.) d r u m, »cesta«.

d u m a i d u m n o s ť, »pýcha«, d u m n ý »pyšný«; „Keď je on pyšný oproti svetu, dumný ku svojim vrstovníkom, vtedy zkladá celú dumu svoju k nohám kochanej dievčiny", Kal. IV, 77; „pyšný vezír, dumný mocou svojou", tamtiež 81; „palatín pyšný na svoju hodnosť, hrdý na svoje sily, dumný na svoje zásluhy", Kal. V, 74; „jeho dumná postava sa dnes akousi hrdosťou vyznačuje ... vo vpadnutom oku iskrí sa duma", Kal. II, 43; „i ona vysokomyselná, i ona dumná bola; len pravda, že krem vnešnej dumnosti v jej peknej podobe prebývala duša", Kal. IV, 57; „plnšia je jeho (= Mazepova) duša ešte veľkej dumy a žiadostivejšia panovania", Štúr, Sl. p. III, 31; „Zápola pozrel ... pyšne, dumne", Kal. IV, 176; „vrch, čo sa pyšne ... vypína i dumným okom, sťa víťaz na nepriateľa zazerá na súsedné vršky", JM 117: (vedomci) ..., „aby ... hrdo, vysoko a dumňe ľjetali", Host. S. p. II, 5. 136; poľ. *duma, dumny.*

d u r m a n, rastl. *datura stramonium;* „moja hra vám poskytla taký durman", Vaj. K. 226; „vy sa viete ochmeliť, o d u r m a n i ť ideami", Vaj. K. 424; rus. *durman;* i čes. z rus.

d u š m a n (o Turkoch), J. Bel. Or. VIII, 8; d u š m a n i n, „v boji proti dušmaninovi", H-an, Let. M. S. VII, 1. 66; srbchor. *dušman, dušmanin.*

d ú ž i, Kuk. VII, 20; poľ. *duży.*

d v i ž e n i e, „dviženie tela", ZLž 124; ZLž 71, ZBD 351; rus. *dviženie.*

d v o j n ý, »dvojitý«; „v dvojnom smere", Vaj. K. 438; asi z rus. *dvojnyj.*

d v o r a n s t v o, Štúr, Sp. 39; B. U. 83; Dobš. S. P. IV, 248; d v o r i a n s t v o, ZLž 112; d v o r a n í n s t v o, Dobš. S. P. IV, 248; rus. d v o r i a n s t v o, d v o r j a n i n; i poľ. a čes.

d v o r e c, „po mestách a dedinách i po dvorcoch ... nižšej šľachty", H-an, S. P. III, 153; ZLž 16; Hv. III, 406; rus. d v o r e c; slk. je d v o r e c, »dvor«; „na dvorci stojí lipa", Host. Min. 241; Francisci, Nitra II, 247.

d ž i d a, ZDB 224; poľ. *dzida,* »kopija« (z tur.).

E v r o p a, B. U. 2; e v r o p e j s k ý, Hodža, S. P. 32, 512; Štúr, Or. Tatr. I, 74; H-an, Nitra II, 73; S. p. I. I, 15, popri: euro-

pejskej, tamtiež, 16, 24 i často; P. T. B. II, 127; B. U. často: e v r o p s k ý, B. U. 2 i často; „Evropänská pýcha", Evropanstvo, Hodža, S. P. IV, 155; rus. *Evropa, evropejskij.*

g a l l e r e a, „. . . nieto . . . muzeí, gallereí, mecenášov", Vaj. N. N, 1910, č. 103; rus. *galereja,* »muzeum, obrazáreň«.

g a r n e c, »hrnec« (o Poliakovi je reč), ZLž 159; poľ. *garniec.*

g e n i j, Sl. I, 41; Bot. Sp. 106; Hv. II, 70; rus. *genij.*

g e r m á n s k y, H-an S. P. I, 399; G e r m a n i a i G e r m á n s t v o, tamtiež 403; rus. *germanskij, Germanija,* »nemecký, Nemecko«.

g o s u d á r, -i n a, -s t v o, ZLž 16, 246 (i často), 55 (i často); g o s u d á r s t v e n n ý, tamtiež 193: rus. *gosudar', gosudarynja, gosudarstvo, gosudarstvennyj.*

g r a m o t a, Host. Min. 252; rus. *gramota.*

h o r i č, Hv. III, 118; Kuk. V, 161; poľ. *gorycz.*

h a l a s, „halas, volanie", Vaj. K. 570; poľ. *hałas.*

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Bedliť. — Sloveso *bedliť* je častejšie než *bdieť,* i lepšie zodpovedá slovenskému hláskosloviu, lebo slovenčina sa vyhýbala ťažkovysloviteľnej počiatočnej skupine *bd-,* ktorú odstraňovala pridaním vkladnej samohlásky *e.* — Podľa našej mienky „bdieť" dostalo sa do spisovnej slovenčiny z bibličiny. Už Bernolák v Slowári namiesto českého „bdíti" odporúčal *bedliť.*

Behom. — Inštrumentál slova *beh* pomaly nadobúda platnosť predložky a veľmi sa šíri na škodu iných zaužívaných predložkových väzieb, čím, pravda, jazyk náš vôbec nič nezískava, iba čo sa narúša jeho ustálenosť a ochudobňuje o pôvodné zvraty.

Nesprávne:	Správne:	Nesprávne:	Správne:
behom mesiaca	— *za mesiac*	behom schôdzky	— *za schôdzky, počas schôdzky*
behom roku	— *za rok*	behom rozhovoru	— *za rozhovoru*
behom jedného dňa	— *za deň*	behom času	— *časom* atď.

Namiesto predložky „behom" máme predložky *za, v, vo, do,* prípadne prostý inštrumentál (na pr. *časom* m. „behom času"). Ak by mohlo dôjsť k nedorozumeniu, nuž pre väčšiu zreteľnosť môžeme použiť predložku *počas,* na pr. *počas prednášky,* hoci zastávame náhľad, že i v tomto konkrétnom prípade dostačilo by prosté *za prednášky.* — Predložka „behom" obstojí azda len vo filozofickej reči, kde v istých prípadoch môže byť rovnoznačná so slovom *priebehom,* no v každodennej reči a najmä v beletrii „behom" nepotrebujeme. — Zvlášť musíme pripomenúť, že slovenčina by sa veľmi ochudobnila prijatím predložky „behom". Zaniklo by množstvo zaužívaných výrazov s inými predložkami a tak narušila by sa súvislosť s rečou

našich predných klasikov i s ľudovou rečou, ktorá „behom" nepozná ako predložku.

Topiareň = výhrevňa. — V ostatnom čase dostávame častejšie dotazy, v ktorých sa nás spytujú, či je dobré slovo „topiareň", ktorým sa má nahradiť české slovo „výtopna". Túto otázku nie je ťažké riešiť. V slovenčine proti českému *topiti* je *kúriť*, proti *topič kurič*. Z koreňa *top-* máme v slovenčine dve skupiny slov: 1. *topiť, utopiť, potopiť* atď., 2. *roztopiť* (na pr. kov, masť a pod.). Novoutvorené slovo „topiareň" podľa významoslovných a kmeňoslovných zásad našej reči mohlo by teda značiť miestnosť, kde topia kov a pod., no nikdy nie miestnosť, kde sa vykuruje alebo kúri. — Naši spisovatelia vyhýbajú sa slovám „topiareň" a „výtopňa", niekedy si vypomáhajú novým slovom. Tak Štefan Letz v knižke noviel Obyvatelia dvora užíva slovo „kuráreň", ktoré sa však neujalo. V Slovenskej reči (ročník I, str. 68) medziiným napísali sme o veci toto: „od *hrev-* mohlo by byť *výhrevňa,* čo by významove celkom zodpovedalo českému *výtopna.* Či sa ujme, nevedno." — Naše dôvody za slovo *výhrevňa,* vyslovené pred piatimi rokmi, nezapadly bez ozveny. V časopisoch a v úradoch, kde o nich vedeli a vedia, začína sa vžívať *výhrevňa* miesto „výtopňa".

Topné teleso = výhrevné teleso. — Časť ústredného kúrenia tvoria *výhrevné telesá,* a nie „topné telesá", ako často možno čítať. I v tomto prípade prednosť musíme dať slovu, utvorenému z koreňa *hrev-*, keďže primerané slovo z koreňa *kur-* bolo by príliš nezvyklé.

Rušeň. — Proti tomuto slovu vedie sa od istého času tichý boj, hoci podnes nikde sme nečítali nijaké presvedčivé dôvody, ktoré by podoprely oprávnenosť takéhoto postupu. — Je síce pravda, že slovo *rušeň* utvorili sme si pred prevratom podľa maďarského mozdony zo slovesa *rušať.* Táto okolnosť, pravda, ešte nikoho neoprávňuje, aby slovo *rušeň* vylučoval zo slovenčiny. Kto by tak chcel urobiť, musel by najsamprv navrhnúť zaň vhodnú náhradu, lebo synonymné slovo *lokomotíva* vyšlo takmer celkom z užívania, aspoň v spisovnej reči. Maďarsko-nemecko-slovenský železničný slovník Ing. Ivana Viesta z roku 1919 uvádza síce obidve slová: „mozdony, Lokomotive f., *lokomotíva* f., *rušeň* m.", no už Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931 za slovom *lokomotíva* majú znak rovnosti a za ním *rušeň,* čo značí, že posledné pokladajú za správne. Vidno to aj z hesla rušeň, kde sa slovo lokomotíva uvádza len ako vysvetlivka. — Za zachovanie slova rušeň hovoria tieto dôvody: 1. je to slovo zaužívané, 2. potrebné, lebo vhodne nahradzuje cudzie slovo, 3. je zrozumiteľné a dobre utvorené, 4. má oporu v literárnej tradícii, ba aj v živej reči, kde s úspechom vytíska lokomotívu, 5. obohacuje náš jazyk, lebo keby sme tohto slova nemali, museli by sme si utvoriť nejaké iné vhodné nové slovo, lebo *lokomotíva* pre svoj cudzí pôvod sa znehodnotila.

Strojvodca = rušňovodič. — Obidve slová sú zložené, no slovo *rušňovodič* je vo výhode, lebo je presnejšie. Na označenie lokomotívy potrebovali sme osobitné slovo *rušeň,* keďže slovo *stroj* v tomto prípade nevyhovuje, lebo je funkčne preťažené; má primnoho významov. Preto pre náš jazyk je oveľa výhodnejšie, ak sa prikloníme k slovu *rušňovodič.* Okrem toho náš postup bude mať oporu aj v slove *rušeň,* ktoré zo spisovnej slovenčiny nenačim

vykynožiť. — V odbornej terminologii slovo „strojvodca" je nepotrebné. Dostačí *rušňovodič*.

Rýchlovlak = rýchlik. — Nemožno tvrdiť, že by slovenčina nemala rada složené slová, veď máme na tisíce složených slov, ktoré nevyhnutne potrebujeme. No pravda je, že pohodlnejšie a výhodnejšie sú nesložené slová, a to nielen preto, že sú kratšie, ale aj preto, že ľahšie z nich možno tvoriť prídavné mená. Už Anton Bernolák v Slowári pri hesle *knihwazač* odkazuje na lepšie slovo *knihár*. I terajší jazykospytci upozorňujú na to, že „knihväzač" je doslovný preklad nemeckého Buchbinder, a odporúčajú miesto neho slovo *knihár*. Priam tak sa má vec i so slovami *rýchlovlak* a *rýchlik*. Slovo „rýchlovlak" je doslovný preklad nemeckého Schnellzug. — Keď porovnáme prídavné mená *rýchlikový* a *rýchlovlakový*, ľahko zbadáme, ktorý tvar načim si vybrať. Azda nik nehovorí „rýchlovlakové spojenie", napospol počuť len *rýchlikové spojenie*. Z toho teda vychodí, že slovo *rýchlik* je pohodlnejšie. — So stanoviska kmeňoslovného nemožno mať proti nemu nijakých námietok. Druhotvar „rýchlovlak" ako nepotrebný a nevhodný je odsúdený na zánik. Čím skôr zanikne, tým lepšie.

Napokon poznamenávame, že Pravidlá slk. pravopisu neprávom uzákoňujú hláskoslovný dvojtvar *rýchlik* i *rychlik*. V strednej slovenčine a v spisovnej reči nepomerne častejšie prichodia tvary s dlhým kmeňovým *ý*: *rýchly, rýchlosť, zrýchliť* atď., a preto aj v odvodených slovách načim zachovávať dlhú kmeňovú samohlásku. Správne je teda len *rýchlik, rýchlikový*; v složených slovách *rýchlonohý, rýchlopis* atď.

Zúčastniť sa. — Najmä v dennej tlači nemôžu si privyknúť na správnu väzbu slovesa zúčastniť sa. Po slovensky sa povie *zúčastniť sa*, zúčastňovať sa *na* shromaždeniach, *na* schôdzkach, *na* zasadnutiach, prípadne *v* obchode, *v* podniku a pod. Aj Pravidlá slk. pravopisu uznávajú len väzby *zúčastniť sa v niečom, na niečom*. Nesprávne je „zúčastniť sa niečoho", „zúčastniť sa valného shromaždenia, slávnosti" a pod. Tejto veci mali by si povšimnúť v redakciách a v úradoch, aby raz už zanikla chybná väzba s genitívom.

Odďaľovať, vzďaľovať. — Od slovies *oddialiť* a *vzdialiť* tvary VI. slovesnej triedy majú v koreni krátku samohlásku: *odďaľovať, vzďaľovať*, ako *odstrániť-odstraňovať, chváliť-vychvaľovať, skrátiť-skracovať* a pod.

Príslovky na -ivo, -ive. — V spisovnej i živej reči obiehajú dvojtvary *horlivo-horlive, úctivo-úctive, šťastlivo-šťastlive* a pod. Správne sú tvary na *-ivo* aj *-ive*. Ako prax ukazuje, spisovná reč pravdepodobne ponechá si v tomto prípade dvojtvary. Spisovatelia pri ich u ívaní spravujú sa skôr ľubozvučnosťou než nejakým gramatickým pravidlom. Nebolo by ani správne, keby gramatika celkom vylučovala alebo príponu *-ivo* alebo príponu *-ive*. Možno síce konštatovať, že prípona *-o* v istých prípadoch nahradila príponu *-e*, na príklad v príslovke *cudzo*, kde *-o* nastúpilo vplyvom analogie miesto staršieho **cudze* a zvíťazilo úplne. No jednako toto rozšírenie koncového *-o* pri príslovkách nie je všeobecné. Odporúčame v bežnej próze dávať prednosť tvarom na *-ivo*. Azda potom vývin bude taký, že časom druhotvary na *-ive* ostanú len v básnickej reči.

Kartáčový otisk = keťový obťah. — Ako je dostatočne známe, v slovenčine bežné sú slová *keťa, keťka*, ktoré majú ten istý význam ako české

kartáč, kartáček. Slovenčina by tým nič nezískala, keby sme kefku nahradili kartáčkom a kefu kartáčom. V češtine i v slovenčine tieto slová sú cudzieho pôvodu. No slová *kefa* a *kefka* sú potrebné a zaužívané, takže zbytočné by bolo vylučovať ich z nášho jazyka. — Rozumie sa, že v tlačiarňach slovenských robia *kefové obťahy,* a nie „kartáčové otisky", ako to často možno počuť, ba aj čítať.

Nie len = nielen. — Hlavne v denných časopisoch vídať nesprávne napísanú spojku *nielen.* Mnohí ju veľmi často rozdeľujú a píšu „nie len" oddelene miesto dovedna písaného *nielen,* ako káže stará pravopisná prax. — Pozor aj na takéto drobnosti!

No. — V niektorých denníkoch nerozlišujú náležite dvojakú funkciu slovka *no.* Keď slovko *no* má platnosť odporovacej spojky, kladie sa čiarka iba pred *no.* Keď *no* značí to isté ako *nuž,* potom kladieme za *no* čiarku a oddeľujeme ho od vety.

Tedy = teda. — V Slovenskej reči raz sme už spomenuli, že z dvojtvarov *tedy-teda* podľa nášho zistenia častejší je v spisovnej reči tvar *teda.* Keďže medzi obidvoma tvarmi niet významového rozdielu, odporúčame dôsledne písať a hovoriť len *teda.* Za naše stanovisko hovorí nielen častosť tvaru *teda,* ale aj to, že výlučným uplatnením sa tvaru *teda* vyhneme sa prípadným omylom, ktoré môžu vzniknúť pri tvare *tedy,* lebo so zvukovej stránky *tedy* je veľmi blízke príslovke *vtedy.*

Výslovnosť slov juristi, husiti atď. — Slová mužského rodu s príponou *-ista* alebo *-ita* majú v množnom nominatíve *-i,* pred ktorým sa spoluhláska náležite zmäkčuje. Píšeme *juristi, centralisti, autonomisti, husiti, adamiti* atď., vyslovujeme: juristi, centralisti, autonomisti, husiti, adamiti atď.

Cieľom preskúmania? — Z našej úradnej slovenčiny len pomaly sa tratia rozličné cudzoty, čo sa na ňu popriliepaly v prvých poprevratových rokoch, keď musela zvládnuť i také povinnosti, na ktoré nebola primerane prichystaná. Jednou z mnohých rušlivých cudzôt je nesprávne užívanie inštrumentálu „cieľom" v platnosti predložky. Uznávame, že odborná reč na vyjadrenie niektorých logických vzťahov potrebuje nové predložky, tak na príklad inštrumentále *následkom* a *prostredníctvom* majú funkcie predložiek vo výrazoch *následkom úrazu, následkom toho, prostredníctvom okresného úradu* a pod. So stanoviska správnosti jazykovej nemožno proti tomu nič namietať. Ale musíme byť rozhodne proti tomu, ak sa staré predložky nahradzujú novými tam, kde zaužívané predložky celkom dostačia. Tak na príklad vo vete „Posielame Vám to cieľom preskúmania" je inštrumentál „cieľom" úplne zbytočný, lebo po slovensky je to dosť jasno povedané takto: Posielame Vám to *na preskúmanie.* Miesto výrazov „cieľom vybavenia", „cieľom rozposlania" atď. hovorme a píšme *na vybavenie, na rozposlanie* atď. — Tvar „cieľom" v platnosti predložky slovenčina nepotrebuje.

Četník. — Je pravda, že v slovenčine proti českému *četa* máme *čata,* proti *četár, čatár,* jednako nemôžeme byť za to, aby sa hovorilo „čatník" miesto *četník.* Uznávame, že slovo *četník* je v slovenčine bohemizmus, lež vžilo sa natoľko, že ťažké by bolo ním hýbať. Okrem toho nemálo zaváži aj okolnosť, že slová *četník, četnícky, četníctvo* s významovej stránky priveľmi

sa odchýlily od slov *čata, čatár,* takže dnes už medzi nimi ani len necítime súvislosť. Pravda, vo vojenskej terminologii sú na mieste pôvodné slovenské slová *čata, čatár, čatársky* a treba ich zachovať, i keď Pravidlá slk. pravopisu omylom uzákoňujú tvary „četa, četár".

Odpoveď, gen. sg. a nom. pl. odpovede. — Istý čitateľ Slovenskej reči z Trenčína sa spytuje, prečo je v Pravidlách slk. pravopisu genitív sg. *odpovedi,* keď sa napospol hovorí *odpovede.* To sme už vysvetlili v SR II, 13—14, kde sme napísali o veci toto: „P. P. Zgúth (v SR I, str. 100) poukázal na to, že nominatívy plurálov *plti, lodi* (teda *odpovedi* atp.) sú cudzie živej reči, že Vajanský by sa bol naisto pohoršil, keby mu bol niekto opravil „Letia *plte* dolu Váhom" na: plti. Aj v tomto prípade musíme sa postaviť proti zbytočným archaizmom. Veď dôsledne hovoríme nom. pl. *plte, lode, odpovede, rozkoše* (tak zneje aj gen. sg.). Slová tieto už dávno prešly do kategorie *dlaň.* Či naveky máme opravovať slovo *odpovede* na *odpovedi*? Nuž, i v skloňovaní musíme sa postaviť na vlastné nohy. Musíme sa vzdať etymologizujúceho stanoviska, ktoré zbytočne uvádza zastaralé tvary do spisovnej reči. Spisovné tvarosloviе má sa budovať na základoch skutočného stavu živej a spisovnej reči. Ináč dostaneme sa ta, kde je dnes spisovná čeština so svojím *dada* a *jediné.*"

K tomuto nemáme čo pridať ani teraz. I v spisovnej reči tvary mŕtve majú dať miesto tvarom živým. Pôvodne v našom jazyku spomenuté slová skloňovaly sa podľa vzoru *kosť,* lež neskôr prešly k vzoru *dlaň.* Niet príčiny v spisovnej reči násilne zastavovať vývin, ktorý sa už dávno uplatnil v živej reči. Naopak, musíme sa zastávať tvarov živých, a živými tvarmi sú len gen. sg. a nom. pl. *odpovede, plte, lode,* a nie „odpovedi, plti, lodi".

Pamätná doska = pamätná tabuľa. — Naše spolky veľmi horlivo zbierajú na pomníky a pamätné „dosky". Aj v našich novinách týždenne niekoľko ráz zaznačia odhalenie niektorej novej pamätnej „dosky". Ozaj, čože sa to s nami stalo, že sme si tak obľúbili všelijaké dosky? — Dnes už hovoria „gramofonová doska", hoci *gramofonová platňa* nemá veru nič spoločného s „doskou". Podnes nový lekár alebo advokát, keď sa niekde osadí, dá si na dom vysesiť *tabuľku,* a nie „doštičku". I slávnym mužom ešte nedávno odhaľovaly sa *pamätné tabule,* a nie „dosky". Iba v ostatných rokoch prišlo akosi do módy slovo „doska" a tisne sa aj ta, kde nepatrí. — Presný význam slov vyžaduje, aby sme si neplietli dosku s platňou a tabuľou! Uznajú toto konečne aj naše noviny a spolky?

Za času = za. — Staré a významove jasné predložky ustupujú do úzadia a strácajú pomaly svoj pôvodný zástoj. Veľmi sa šíri na príklad genitív „času", ako keby predložka *za* dostatočne nevyjadrovala trvácnosť. Tak možno čítať takéto výrazy „za času kráľa Svätopluka", „za času panovania Přemyslovcov" a pod., hoci správne po slovensky hovoríme *za kráľa Svätopluka, za panovania Přemyslovcov* a pod. Len tam, kde by mohlo dôjsť k nedorozumeniu, dáme prednosť predložke *počas,* no nikdy nie predložkovému výrazu „za času" s genitívom.

Stávajúce pomery? — Aj u našich dobrých publicistov stretáme sa s nesprávne použitým slovom „stávajúci" miesto *existujúci.* Nepíšme „stávajúce pomery", lebo nejde o pomery, ktoré stoja, ale: *existujúce pomery.*

Latina = latinčina. — Názvy reči tvoria sa príponou *-ina*, a to od prídavných mien, na pr.: *slovenský-slovenčina, chorvátsky-chorvátčina, český-čeština, ruský-ruština* a pod. Od prídavného mena *latinský* správne utvorený názov jazyka môže byť a je len *latinčina*, a nie „latina". Tvar „latina" pochodí z výrazu „lingua latina", je to teda spodstatnené latinské prídavné meno. Pre slovenčinu pokladáme ho za zbytočné popri zaužívanom a správne tvorenom slovenskom slove *latinčina*.

Nechať = dať. — Tam, kde sloveso „nechať" nahrádza v novšom čase sloveso *dať*, ide o germanizmy, ktorým načim vyhýbať. Nehovorme: „Nechal si ušiť šaty", ale: *Dal si ušiť šaty*. Nesprávne je: „Nechal ich povešať", správne: *Dal ich povešať*. — Keby sme dovolili, aby sa sloveso „nechať" šírilo na škodu slovesa *dať*, ochudobnili by sme si reč o množstvo dobrých výrazov.

Protivlak. — Je to dobre utvorené slovo, potrebné v odbornej terminológii, kde sa ustavične tvoria nové slová s predponou *proti-*, na príklad: *protitlak, protidôkaz* a pod.

Bezmála, bezpochyby, doslova. — Tieto slová píšeme dovedna, lebo majú zástoj prísloviek.

Dopredu, odpredu, zozadu, odzadu. — Príslovky, utvorené z neživých podstatných mien **pred* a **zad*, píšeme vždy dovedna.

Južné, západné a východné Slovensko. — V názvoch *južné, západné, stredné, severné a východné Slovensko* píšeme prídavné mená s malým začiatočným písmenom, lebo tu nejde o samosprávne celky.

Kresliaci papier, baliaci papier? — Správne hovoríme *kresliaci žiak*, t. j. žiak, ktorý kreslí, ale už „kresliaci" alebo „baliaci" papier je veľmi nelogická novota. Máme vžitý výraz *mydlo na holenie*, nie „holiace" mydlo. Priam tak sa hovorí *papier na balenie, papier na kreslenie*, a nie „baliaci", „kresliaci" papier.

Najavo. — Slovo *najavo* je príslovka, a preto sa predložka píše dovedna s tvarom *javo*. Nesprávne sa písava „na javo".

Opravdu = naozaj, ozaj. — Nevieme, prečo v istých novinách s obľubou píšu len „opravdu", hoci u dobrých slovenských spisovateľov nepomerne častejšie sú príslovky *naozaj* a *ozaj*. Príslovku „opravdu" v spisovnej reči načim pokladať za archaizmus.

Rozdeľovanie prídavných mien dobrý, bystrý atď. — Treba rozdeľovať podľa pôvodu, preto správne rozdeľujeme takto: *dob-rý, dob-rota, dob-ro; byst-rý, byst-rosť; mŕt-vy, mŕt-vola; rých-ly, rých-losť; pest-rý, pest-rosť; mlk-vy, mlk-vota; prík-ry, prík-rosť; šted-rý, šted-rosť* a pod.

Skreslený. — Opytujú sa nás, či slovo *skreslený* je dobré. Pravdaže. Veď je dobre utvorené a má taký význam, ktorý iným slovom nemožno tak presne vysloviť.

Včetne? — Výraz „včetne porta" je nesprávny, lebo slovenčina vôbec nepozná slova „včetne". Miesto neho máme väzbu *i s*. Správne *i s portom*, nie „včetne porta".

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.